

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему **Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0119-з спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки освітньої програми Педагогіка вищої школи К. С. Коломонець

Керівник доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, доцент, к.пед.н. Козич І. В.

Рецензент старший викладач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, к.пед.н, Турбар Т. В.

Запоріжжя

2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	10
1.1. Характеристика базових понять дослідження.....	10
1.2. Актуалізація самоосвіти майбутнього учителя початкових класів.....	22
1.3. Аналіз самоосвітньої діяльності та її роль у компетентнісному розвитку майбутніх учителів початкових класів.....	37
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	54
2.1. Основа підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої роботи під час навчально-виховного процесу.....	54
2.2. Модель підготовки майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності.....	65
2.3. Практичні рекомендації, щодо відтворення моделі підготовки майбутнього учителя початкових класів в організаційно-педагогічних умовах.....	71
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Як відомо, що все у школі починається з учителя. І хоча результати навчання і виховання учнів залежать від трьох чинників – хто навчає, кого навчають, як навчають, – важко сказати, що важливіше.

Безумовно, величезною у справі виховання є роль учителя, його особистості. Зміни в змісті й структурі загальної середньої освіти мають глибинний характер і потребують розв'язання проблеми підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне і професійне зростання, вміє досягти нових педагогічних цілей. Під цим кутом зору роль учителя полягає не лише в тому, щоб забезпечити передачу знань, а й бути людиною високої культури, втілювати ідеї державотворення і демократичних змін.

Провідною стає підготовка педагога, діяльність якого спрямована на передачу професійних знань в контексті соціокультурного простору. Враховуючи постійне збільшення вимог до якості підготовки вчителя, а відповідно, і зростання обсягів знань і умінь, якими повинен володіти вчитель, важко зрозуміти, що завданням вищої школи сьогодні є не лише передача цих знань, а й озброїти майбутніх учителів навиками самовдосконалення, здійснення самоосвіти як під час навчання, так і після закінчення ЗВО.

Дійсно, неможливо дати випускникові весь запас знань, який знадобиться йому в майбутній професії, тому акцент повинен робитися на тих навичках, які надалі дозволять учителеві працювати в різних, найчастіше критичних умовах, зосередитися на тих знаннях, які в потрібний момент зможуть бути адаптованими під нестандартні педагогічні ситуації, які не були вивчені під час навчання.

Проблема професійного становлення вчителя, його компетентнісний розвиток нерозривно пов'язані зі здатністю до самоосвітньої діяльності.

Компетентний вчитель – це людина, здатна до успішної професійної діяльності, а успішна професійна педагогічна діяльність не можлива без самоосвіти вчителя. Одним з основних завдань системи вищої педагогічної освіти є формування у майбутніх вчителів здатності й підготовленості до свідомої самоосвітньої діяльності. Самоосвітня діяльність виступає запорукою ефективного навчання студента, є важливим компонентом набуття майбутнім учителем усіх професійно необхідних компетентностей.

Проблема професійного розвитку вчителя початкових класів, самовиховання та самоосвіта майбутнього фахівця, його спроможність до самоосвітньої діяльності на високому методичному рівні, підготовка до життя в самому широкому сенсі – одне із найважливіших завдань і проблем сучасного педагогічного ЗВО. Учитель початкових класів, який відчуває відповідальність за свою справу, не може стояти на місці, він постійно у пошуку нового. Його самоосвіта повинна носити закономірний, систематичний, обов'язковий характер, що складає основу його професійної компетентності.

Питанням самоосвіти педагогів було присвячено багато праць. Педагогічні підходи до саморозвитку вчителя початкових класів розглядалися Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, О. Савченко, О. Нікулочкіною та ін.

Основні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи у своїх роботах висвітлювали Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, П. Гусак, С. Єрмакова, М. Захарійчук, Н. Кичук, О. Матвієнко, В. Паскар, О. Савченко, Л. Сущенко, І. Титаренко, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та інші.

Особливості безперервної освіти та підвищення кваліфікації вчителів вивчалися С. Крисяком, А. Кузьмінським, В. Масловим, В. Олійником, Н. Протасовою, В. Семиченко, Т. Сорочан, Т. Сущенко.

Загальнотеоретичні основи самоосвіти висвітлені у працях А. Громцевої, В. Загвязинського, О. Малихіна, В. Сластьоніна, Г. Щукіної; організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів досліджувалася у роботах Т. Гусак,

В. Козакова, П. Підкасистого, І. Шимко; методи самоосвітньої діяльності обґрунтовані у працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, О. Дубасенюк, А. Іванченка, Н. Мойсеюк; структура та зміст самоосвіти висвітлені у працях А. Громцевої, О. Кочетової, Є. Тонконогої, Я. Турбовського.

Незважаючи велику кількість наукових досліджень, присвячених самоосвіті майбутніх фахівців, проблема підготовки у педагогічних закладах вищої освіти майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності з урахуванням вимог компетентнісного підходу залишається малодослідженою.

Актуальність та важливість проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності, зумовили вибір теми магістерської роботи: «Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності».

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутнього учителя початкових класів у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження: особливості підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності у закладі вищої освіти

Мета дослідження: проаналізувати процес самоосвіти майбутніх вчителів початкових класів, розробити модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

Гіпотеза дослідження: підготовка майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності, є складним цілеспрямованим процесом та потребує володіння педагогом відповідною системою знань, вмінь та компетентностей.

Для досягнення даної мети, нами були поставлені такі **завдання:**

1. На основі аналізу наукової філософської, соціологічної, психолого-педагогічної і методичної літератури уточнити поняттєво-термінологічний апарат.
2. Визначити стан досліджуваної проблеми у теорії і практиці підготовки майбутніх учителів початкових класів.
3. Проаналізувати самоосвітню діяльність та її роль у компетентісному

розвитку майбутніх учителів початкових класів.

4. Розробити та обґрунтувати модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

5. Сформулювати практичні рекомендації щодо реалізації моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

Для виконання поставлених завдань, ми будемо використовувати наступні **методи**: теоретичні: науковий аналіз основних категорій дослідження; аналіз навчально-методичної та періодичної наукової літератури, нормативно-правових документів з проблем підготовки майбутніх учителів початкових класів; аналіз, порівняння, класифікація для визначення сутності, структури, функцій та особливостей самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкових класів; узагальнення для обґрунтування психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності, моделювання для розробки моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

Теоретичне значення роботи полягає у визначенні та теоретичному обґрунтованні структури самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкових класів, основними дієвими компонентами якої є сфери самоосвітньої діяльності, психолого-педагогічний механізм самоосвітньої діяльності, що включає зовнішню (самоуправління) та внутрішню (саморегуляція) сторони.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: уточнено поняття «самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкових класів», визначено роль самоосвітньої діяльності у компетентісному розвитку майбутніх учителів початкових класів.

Практичне значення роботи полягає у розробці та обґрунтуванні моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Характеристика базових понять дослідження

Самоосвіта – це безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення педагога, який здійснюється індивідуально або колективно. Особистість, яка поглиблено долучається до нього, має вміти: оцінювати свої можливості, якості, обирати своє місце в житті, суспільстві, усвідомлювати свої інтереси, знаходити джерело пізнання та відповідні до своїх можливостей форми самоосвіти, планувати власну діяльність, реалізовувати особисті можливості тощо [8, 89].

Потягом всього розвитку суспільства по-різному тлумачилось поняття самоосвіти. В античні часи питання самоосвіти базувалася на раціональних засадах, її єдиною метою було формування особистості, яка орієнтована до пошуку істини, нових знань, а також на розв'язання проблем зовнішнього світу.

Філософія Стародавньої Греції істотно вплинула на філософську і педагогічну думку розвитку самоосвіти людини. В античні часи питання самоосвіти базувалася на раціональних засадах, її єдиною метою було формування особистості, яка орієнтована до пошуку істини, нових знань, а також на розв'язання проблем зовнішнього світу.

Сократ (468 – 399 рр. до н.е.) одним із перших запропонував тлумачення поняття самоосвіти. Поняття «самоосвіта особистості» філософ пов'язував із процесом пізнання самого себе. Саме в цьому він вбачав джерело людського щастя і основу процесу вдосконалення особистості [18]. Сократом був застосований метод «евристичної бесіди», який сприяв пізнанню самого себе, а також розвитку критичного мислення та пізнавальної активності особистості, що

особливо актуально в контексті самоосвітньої діяльності. В ті часи самоосвіта особистості пов'язувалася з процесом пізнання самої себе, морального самовдосконалення, самовиховання, з пошуком істини і нових знань.

У педагогічній літературі термін «самоосвіта» з'явився у 30-60-х роках ХІХ століття. Тлумачення самоосвіти у С. Ожегова звучить як «набуття знань шляхом самостійних занять без допомоги викладача» [37, 604]

Поняття самоосвіта є багатоаспектним не лише за своїм змістом, а й за структурою, тому в науковій літературі важко знайти його універсальне визначення. Переважну більшість досліджень присвячено вивченню зовнішніх характеристик цієї категорії і висвітленню загальних питань підготовки вчителя: ролі, завдань, соціальних функцій; окремих аспектів діяльності; засобів, методів, умов. Однак для підвищення рівня педагогічної майстерності важливим є аналіз суттєвих, глибинних сторін самоосвіти як складного феномена, який є, з одного боку, органічною частиною професійної підготовки вчителя. А з іншого, його розглядають як загальний розвиток особистості, що зберігає чітко визначені цілі загального і професійного вдосконалення суб'єкта педагогічної діяльності.

Сучасні науковці пропонують такі підходи до розгляду поняття «самоосвіта», а саме:

1. Характеризується розумінням самоосвіти як цілеспрямованої, планомірної, самостійної роботи особистості над підвищенням своєї професійної майстерності У такому контексті самоосвіта розглядається як професійна функція, а її мета пов'язується з підвищенням ефективності професійної діяльності.

2. Характеризується як процес цілеспрямованого і систематичного самовдосконалення, саморозвитку особистості та її діяльності. У цьому разі суто особистісний характер самоосвіти, як самостійної роботи, допускає розвиток самопізнання.

3. Третій аспект розглядає самоосвіту як форму і засіб формування пізнавальної активності, що служить ключовим моментом у процесі самоосвітньої

діяльності [49].

За «Українським педагогічним словником» С. Гончаренка «самоосвіта – освіта, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід’ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань» [13, 227].

Самоосвіта, за М. Касьяненко, – цілеспрямований процес самостійного оволодіння цілісною системою знань та вмінь, поглядів і переконань, прогресивним досвідом у певній сфері діяльності під впливом особистих і суспільних інтересів [23, 31].

Л. Сисоєва вказує, що самоосвіта гнучко реагує на запити й вимоги суспільства, постійно вимагаючи зростання фахової компетентності. І тут на перше місце виходять самоосвіта та самовиховання [51, 46]. Схожої думки притримується Л. Лузан. Науковець підкреслює, що самоосвіта – це потреба творчої й відповідальної людини будь-якої професії, тим більше професії з підвищеною моральною й соціальною відповідальністю, якою і є професія вчителя [30]. О. Василішина розглядає самоосвіту вчителя як сукупність таких складників: самооцінка, самооблік, самовизначення, самоорганізація, самореалізація, самокритичність, саморозвиток. Формуючи цю сукупність, можна передбачити свідому самоосвітню діяльність педагога [10, 4]. Кан-Калик поняття самоосвіти виводить, як «цілеспрямовану пізнавальну діяльність, яку здійснює педагог, з оволодіння загальнолюдським досвідом, методологічними і спеціальними знаннями, професійними вміннями і навичками, необхідними для вдосконалення педагогічного процесу» [20]. Адже щоб залишатися професіоналом, педагог повинен здійснювати неперервний процес самоосвіти.

На думку А. Маркової, «самоосвіта – це особлива діяльність, яка має свою специфічну структуру, що відрізняється від навчальної діяльності та її самостійних форм основними компонентами–мотивами, завданнями, способами

дій і контролю, які визначаються самим студентом. Як правило, в основі самоосвіти лежать мотиви життєвого значення, потреби, які не задовольняються в умовах школи чи вищого навчального закладу, більш зрілі способи роботи й контролю» [48].

На сьогоднішній день самоосвіта, як компонент освіти, присутня в кожній галузі освіти. І освіта неможлива без самоосвіти. Так В. Сластьонін приділяє велику увагу професійній готовності до професійної діяльності, де присутній психологічний компонент з невід'ємною складовою – потребою в самоосвіті, - «який проявляється в наявності у суб'єкта образу структури певної дії і постійної спрямованості на її виконання» [53, 209].

Поняття «самоосвіта» трактується низкою науковців (О. Айзенберг, І. Колбаско, О. Малихін, В. Рогожкін) як цілеспрямована, самостійна робота особистості над підвищенням своєї професійної майстерності. При такому визначенні підкреслюється, що самоосвіта як явище є професійною функцією особистості, виконання якої сприяє професійній адаптації, розвитку та професійному удосконаленню фахівця упродовж його професійної діяльності [48].

Окрім того, у науковій літературі висвітлено й інший «культуроцентристський» підхід до розуміння самоосвіти. Відповідно даного підходу самоосвіта трактується (І. Гончаров, Л. Коган, А. Кочетов, Б. Райський, Л. Рувінський, М. Скаткін) як явище, що виходить за межі професійної сфери, але часто включає й її. У центрі уваги знаходиться сфера культури, яка частково вбирає й професійні інтереси, але є значно ширшою, включає досвід особистості (як життєвий, так і професійний) та широкий спектр загальнокультурного знання. Часто у такому розумінні самоосвіту пов'язують з самореалізацією особистості у межах засвоєння культури та розвитком індивідуальних якостей, розширенням і збагаченням кругозору тощо.

У педагогічній літературі поширений такий підхід до розуміння самоосвіти, який можна назвати «навчально-центристським». Тобто, у центрі уваги даного

підходу знаходиться сфера освіти і навчально-виховний процес. Самоосвіта розуміється як складова частина системи освіти (А. Загорський, В. Лозовий, С. Орлов, В. Турченко), її окремих ланок, наприклад системи післядипломної освіти (Н. Протасова), системи вищої освіти. С. Гончаренко визначав самоосвіту студентів як «... невід'ємну частину систематичного навчання у стаціонарних закладах, що сприяє поглибленню, розширенню й зміцненню засвоєних знань» [13, 296].

У «Енциклопедії освіти» визначено, що самоосвіта – це «самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо. Самоосвіта є умовою розвитку, самоствердження та самореалізації особистості і складовою навчання її протягом життя» [15, 798]. У наведеному визначенні з багатьох аспектів самоосвіти наголошено, принаймні, на трьох, а саме – самоосвіта є самостійною пізнавальною діяльністю; самоосвіта є умовою розвитку особистості; самоосвіта виступає складовою навчання упродовж життя.

Аналіз зазначених трактувань поняття самоосвіти дозволяє виокремити три загальних підходи до його тлумачення. Перший з них характеризує самоосвіту як цілеспрямовану, плановану самостійну роботу фахівця з метою підвищення своєї професійної майстерності (М. Заборщикова, В. Новічков, П. Пшебильський). У цьому випадку самоосвіта розглядається як суто професійна функція, а мета її здійснення пов'язується з підвищенням продуктивності професійної діяльності. Другий, більш широкий підхід, дозволяє тлумачити поняття самоосвіти як «індивідуально-особистісний процес цілеспрямованого та систематичного вдосконалення, розвитку себе та своєї діяльності» (Н. Козієв та ін.). За таких умов саме особистісний характер самоосвіти як засобу саморозвитку передбачає наявність процесу самопізнання (Ю. Кулюткін, Г. Сухобська). Керуючись третім підходом, можна розглядати самоосвіту як вид, форму,

засіб пізнавальної діяльності (Л. Борисова, Г. Бичкова, А. Владиславлев, П. Пшебильський) [50, 182-183]

Аналіз науково-дослідних джерел дає підставу стверджувати, що самоосвіта може виконувати дві головні функції: освітню і виховну. У процесі виконання освітньої функції самоосвіта є інструментом набуття професійного досвіду, що ґрунтується на набутті й практичному використанні різного типу педагогічних знань (загально-інформаційних, теоретичних, прикладних). У процесі застосування цих знань відбувається їхнє поглиблення, закріплення, а також конкретизація, синтезування. Завдяки цьому праця вихователя стає більш усвідомленою і сприяє удосконаленню його педагогічної майстерності. У педагогічній літературі зазначають, що постійне збагачення психолого-педагогічними і спеціальними знаннями для досягнення високих результатів навчання і успішного керування учінням дітей у процесі оволодіння ними основами певної науки стає одним із найважливіших напрямів професійно-педагогічної освіти вчителя [11].

Вивчаючи та аналізуючи висвітлення проблеми самоосвітньої діяльності в працях інших вчених, можна вивести своє розуміння поняття самоосвіти. Отже, самоосвіта – це вид пізнавальної діяльності, який цілеспрямований та усвідомлено направлений на самостійне засвоєння, осмислення й наповнення новими теоретичними знаннями, набуття та самовдосконалення відповідних умінь і навичок до професійного саморозвитку.

Самоосвітня діяльність в процесі навчання у ЗВО є показником сучасного, високого рівня системи освіти. Без уваги до самоосвіти, як одного з основних елементів процесу навчання у вищій школі, у наш час неможливо підготувати висококваліфікованих фахівців. Г. Щукіна доводить, що навчити студента самоосвітній діяльності неможливо, це він повинен зробити сам, виходячи із своїх внутрішніх потреб. За словами автора «уміння самоосвітньої діяльності він набуває сам, знаходячи апробовані різні моделі поведінки у конкретній

предметній галузі, при цьому відбирає з них ті, які більшою мірою відповідають його індивідуальному стилю, моральним цінностям» [64].

У своєму дослідженні М. Солдатенко зауважує, що людина за своєю природою є самоорганізуючою системою, здатною до самоуправління своїм навчанням і розвитком. Отже, де б і в кого вона не вчилася, фактично вона завжди навчається сама. Що ж стосується студента, то його можна лише незначною мірою вважати об'єктом навчання й виховання, фактично він завжди постає як суб'єкт свого навчання й розвитку. Викладач може лише допомогти в процесі самоосвіти, скерувати її. Навчити можна лише того, хто хоче навчатися. Сутність самоосвіти полягає у свідомій самоорганізації процесу засвоєння знань і набуття необхідних навичок. Вона сприяє розвитку й удосконаленню рис, здібностей, умінь особистості користуватися методами самовиховання, самонавчання та саморозвитку. Ефективність самоосвіти залежить від цілого комплексу умов, головною серед яких є стійка мотивація, тобто система мотивів, які визначають конкретні форми діяльності й поведінки людини [4]

Акцентуючи на значущості освітньої функції, чимало дослідників визначають самоосвіту як самостійну (самокеровану) діяльність, спрямовану на здобуття знань, які виходять за межі навчальних планів і програм (І. Бочар, А. Громцева, Л. Каразян, О. Мартинов). Зокрема, Л. Каразян, розглядаючи готовність до самоосвіти, пов'язує її з умінням самостійно набувати і застосовувати набуті знання в різних видах діяльності.

У разі виконання виховної функції самоосвіта спрямована на духовний розвиток особистості, її самовдосконалення, розширення кругозору, ерудиції, світоглядних позицій. Самоосвіту класифікують і як важливу складову самовиховання. На думку Г. Зборовського і Є. Шуклиної, самоосвіту неправомірно вважати лише простим продовженням освіти, пізнанням навколишнього світу. У процесі самоосвіти людина пізнає себе, розвиває свої інтелектуальні здібності, волю, самодисципліну, наполегливість,

цілеспрямованість [17].

А. Громцева вказує, що «основним шляхом, який допомагає в оволодінні всім комплексом компонентів самоосвітньої діяльності, є, насамперед, відповідна організація навчальної роботи». Де під самоосвітою науковець розуміє цілеспрямовану, систематичну пізнавальну діяльність людини, в процесі якої особистість самостійно поповнює і вдосконалює свої знання й уміння. У цьому визначенні названі деякі істотні риси самоосвітньої діяльності, що розглядаються: пізнання, цілеспрямованість, систематичність, самостійність [14, 145.]

Отже, самоосвітня діяльність є керованою самим студентом систематичною пізнавальною діяльністю, що тісно пов'язана із самостійною роботою, яка близька до самоосвіти. Самостійна робота розглядається як специфічна форма самоосвіти, вид навчальної діяльності студента, яка формує відповідну мотивацію та навички самоосвіти (В. Козаков, Н. Кузьміна, Р. Нізамов, М. Нікандров)

Для розуміння сутності самоосвітньої діяльності, її структури та функцій важливою є теорія діяльності, розроблена відомим вченим О. Леонтьєвим. Питання самоосвіти в процесі впровадження освітньої реформи в Україні залишається надзвичайно актуальним. Саме самоосвіта покликана підтримувати стабільно високий рівень педагогічної майстерності молодого фахівця та досвідченого вчителя згідно сучасних запитів українського суспільства в період євроінтеграції освіти [25].

У педагогічній літературі останніх років все частіше зустрічається два взаємопов'язані поняття: «самостійна робота» і «самоосвітня діяльність», які мають спільні (обидва розглядаються або як специфічні види діяльності, або як засоби досягнення конкретних цілей) та відмінні категорійні ознаки. На основі узагальнень А. Громцевої, П. Підкасистого, Н. Серікова, А. Усової самостійною роботою називають будь-яку діяльність особистості, яку вона здійснює з метою досягнення поставлених перед нею цілей без участі керівника. Під самоосвітою ж розуміють специфічний вид діяльності, в ході якої завдяки самостійному

визначенню цілей особистість задовольняє свої пізнавальні потреби або удосконалює свої здібності, особисті та професійні якості. У визначенні обох понять підкреслюється діяльнісний характер формування особистості, але під час самостійної роботи вказаний процес відбувається на основі досягнення цілей, поставлених іншою особою – вчителем; в ході ж самоосвітньої діяльності – відповідно до задумів самої особистості. Аналіз самостійної роботи та самоосвітньої діяльності показує, що вони є складними видами діяльності, тісно пов'язаними між собою. Принципова відмінність між самостійною роботою та самоосвітою полягає в тому, що в ході самоосвітньої діяльності особистість виступає суб'єктом своєї діяльності щодо досягнення самостійно визначених цілей, які і складають головний мотив самоосвітньої діяльності. Найважливіша психологічна відмінність самоосвітньої діяльності від самостійної роботи полягає в тому, що самостійну роботу учень виконує за завданням педагога, а самоосвітою керує сам, будуючи її відповідно власним задачам.

Переважає більшість науковців тлумачать поняття «самостійна робота» як особливий вид навчальної або пізнавальної діяльності учня, студента. В. Буряк визнає її навіть вищою формою навчальної діяльності [7], а П. Гальперін стверджує, що вона є рушійною силою навчального процесу. У своїх працях учені акцентують увагу на певних особливостях цієї діяльності. Вона є раціонально спланованою, організаційно та методично спрямованою (В. Буримський); здійснюється розумово й завершується результатами, які можна перевірити (М. Федоренко); невід'ємною умовою свідомого засвоєння знань на всіх стадіях (Г. Гаврилова); індивідуальною і груповою (Р. Нізамов); аудиторною і позааудиторною (Л. Деркач, Р. Нізамов, Ю. Палкін) [21, 42].

Самостійну роботу визначають як з точки зору організаційно педагогічної діяльності викладача, так і з точки зору навчальної діяльності студентів. В. Козаков стверджує: «Самостійна робота – це специфічний вид діяльності учіння, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта навчання,

а формування його вмінь, знань і навичок здійснюється опосередковано через зміст та методи усіх видів занять» [27, 14].

Самостійна навчальна робота передбачає активну розумову діяльність суб'єкта навчання. Її сутність, на думку Л. Аристова, розкривається у його здатності діяти без сторонньої допомоги. Активність суб'єктів освітньої діяльності у навчанні сприяє вихованню їхньої ініціативності й самостійності [2].

У дидактиці немає однозначного розуміння сутності самостійної роботи, що свідчить про складність і багатомірність цього поняття.

М. Головатий під «самостійною навчальною роботою» розуміє «найпоширеніший вид пізнавально-практичної діяльності, який поєднує її зовнішню (організація робочого місця, техніка читання, вмилі записи прочитаного, способи фіксації тексту) і внутрішню (прийоми саморегулювання, самоконтролю процесів уваги, волі, мислення, пам'яті, уяви, мовлення) сторони» [12, 13]. У словнику з педагогіки Коджаспирових означене поняття тлумачиться, як «вид навчальної діяльності, який передбачає певний рівень самостійності учня в усіх її структурних компонентах: від постановки проблеми до здійснення контролю, самоконтролю і корекції з діалектичним переходом від найпростіших видів роботи до більш складних, які носять пошуковий характер, з постійною трансформацією керівної функції педагогічного управління у бік її переходу до форм орієнтації і корекції з поступовою передачею усіх функцій суб'єкту навчання» [26, 302]. Для В. Мижерикова «самостійна навчальна робота» – такий вид навчання, який у кожній конкретній ситуації засвоєння знань відповідає конкретній дидактичній меті й завданню; формує в учня необхідний обсяг і рівень знань, навичок та вмінь для вирішення пізнавальних завдань; виробляє у учнів психологічну установку на самостійне поповнення знань і вироблення вмінь орієнтуватися у потоці інформації; є найважливішою зброєю педагогічного керівництва управлінням самостійною пізнавальною діяльністю учня [54, 331].

Самостійна навчальна робота – це і будь-яка організована вчителем активна діяльність учнів, направлена на виконання поставленої дидактичної мети у спеціально відведений для цього час: пошук знань, їх осмислення, закріплення, формування і розвиток вмінь та навичок, узагальнення і систематизація знань (П. Підкасистий) [45, 389]; і оволодіння науковими знаннями, практичними вміннями й навичками в усіх формах організації навчання як під керівництвом викладача, так і без нього (В. Сітаров) [52].

Особливу увагу науковці приділяють готовності до самоосвіти, де предметом є пошук шляхів для її формування (роботи О. Малихіна, Г. Серикова, Н. Терещенко та ін.), дослідженню шляхів і засобів формування готовності до самоосвіти (А. Громцева, Н. Ковалевська, Ж. Нусінова, І. Редковець), її мотиваційної сфери (Г. Зокіямров, Г. Коджаспірова, Н. Сєдова), пізнавальних умінь і навичок (Г. Закіров, І. Колбаско, І. Редковець та інші).

Готовність виступає в єдності двох напрямів – морального та психологічного. Тобто, майбутній педагогічний працівник має володіти не лише обсягом професійних знань, але й такими особистісними якостями, які забезпечують успішність виконання професійних функцій.

На думку Д. Узнадзе, готовність – це стан, що виникає при наявності будь-якої потреби та ситуації її задоволення. При цьому стані характерні установки особистості на виконання дій, спрямованих на задоволення тієї або іншої потреби. Д. Узнадзе підкреслює, що людина не усвідомлює ту чи іншу установку, а усвідомлює готовність до певної форми реагування, у тому числі і до самоосвітньої діяльності [59, 144-145].

Ознаки «готовності до діяльності» розкривають в психологічному аспекті, де визначають її як: установку, наявність здібностей, інтегровану якість особистості, тощо. Так, М. Дяченко, Л. Кандибович, А. Пуні характеризують готовність як якісний показник саморегуляції особистості на різних рівнях проходження процесів, які включають мотиваційні, інтелектуальні, емоційні,

вольові, когнітивні та ін. зміни, на які впливають зовнішні і внутрішні умови та усвідомлення чи не усвідомлення сприйняття інформації.

На думку В. Шаронової «професійна готовність – це мета і результат навчально-виховної роботи на кожній стадії організації шкільної справи, у тому числі й у вищій школі. Професійна готовність – функція професіоналізації учіння, що доцільна діяльності людини». Проте, кожна особистість має ставити таку професійну готовність за мету. Хоча, якщо ставити за мету самоосвіту, як компонент професійної готовності, то вона кінцевої мети частіше не має, а є допоміжною [63].

О. Філь зазначає: «У великому тлумачному словнику подається таке визначення загального поняття «готовність» – це «бажання зробити що-небудь», а «готовий» – той, «який зробив необхідне приготування, підготувався до чогонебудь». Поняття процесу, який приводить до готовності, тобто поняття «підготовка» трактується у великому тлумачному словнику як запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання чи практичної діяльності. Результатом цього процесу стає готовність або підготовленість. При цьому ми вживаємо поняття «готовність» у ширшому за поняття «підготовленість» значенні, оскільки, згідно з наведеними вище визначеннями, готовність передбачає не тільки наявність певних знань, умінь, досвіду, здатності до діяльності, а й бажання здійснювати цю діяльність, тоді як підготовленість не включає цієї складової» [60, 303-307].

Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності полягає в тому, щоб розвивати і вдосконалювати необхідні йому психічні процеси, стани та якості з урахуванням особливостей його професійної і самоосвітньої діяльності. Як процес вона розглядається в якості цілеспрямованої роботи з формування насамперед психологічної готовності (націленості, бажання) до успішної самоосвіти. Головним її результатом є підготовленість майбутнього фахівця, що базується на його мотивах, прагненнях, потребах і амбіціях й

формується з системи знань, умінь, навичок, особистісних якостей та наявного досвіду самоосвітньої діяльності. З такої точки зору проблеми підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності розглядалися науковцями лише частково [48].

Ю. Бабанський визначає найбільш загальні прийоми організації самоосвіти як самостійної навчальної діяльності: вміння раціонально планувати організаційну роботу по самоосвіті, чітко ставити систему завдань майбутньої роботи, виокремлювати серед них головні, вміло обирати способи найбільш швидкого й економного розв'язання поставлених завдань, здійснювати оперативний самоконтроль за виконанням завдань, швидко вносити корективи у самостійну роботу, аналізувати загальні підсумки роботи, порівнювати ці результати з прогнозованими, виявляти причини відхилень і накреслювати шляхи їх усунення у подальшому [4].

Отже, самоосвітня діяльність розглядається як якість особистості, що проявляється у здібності самому організувати свою пізнавальну діяльність; як потреба особистості в оволодінні якісними знаннями, вміннями, способами діяльності; як діяльність особистості, що вмотивована професійними установками; як умова набуття педагогічної майстерності тощо.

1.2. Актуалізація самоосвіти майбутнього учителя початкових класів

На думку науковців вищий рівень професійно-педагогічної підготовки досягається лише тоді, коли вона зорієнтована на творчу діяльність студентів у стінах закладу вищої освіти, що веде до принципових змін їхніх особистісних і професійних якостей, однак досягти цього можна лише у разі, коли вдасться сформувати потребу майбутніх фахівців у професійному саморозвитку та самовдосконаленні, розвинути здатність до емоційно-вольової саморегуляції,

самоорганізації, самоконтролю. Всі ці компоненти є складовими самоосвітньої діяльності.

Також в науковій літературі розглядалось поняття «пропедевтика самоосвіти» та стимулювання потреби учнів і студентів в неперервній освіті (І. Барсуков, Н. Демидчук, Т. Шамова, В. Шуман та ін.). І. Барсуков трактує цей термін як «особливий вид самоосвіти, що включає цілеспрямовану діяльність педагога чи іншої компетентної особи по формуванню в особи, яка навчається, певних знань, умінь, навичок самоосвітньої діяльності, підвищення в них культури розумової праці...» та пропонує виділити в педагогічному циклі навчальних дисциплін у закладі вищої освіти ті компетенції, оволодіння якими забезпечить високий рівень підготовки спеціаліста до самоосвіти [5].

На сьогоднішній день самоосвіта, як компонент освіти, присутня в кожній галузі освіти. І освіта неможлива без самоосвіти. Так В. Сластьонін приділяє велику увагу професійній готовності до професійної діяльності, де присутній психологічний компонент з невід'ємною складовою – потребою в самоосвіті, - «який проявляється в наявності у суб'єкта образу структури певної дії і постійної спрямованості на її виконання» [53].

Самоосвітня діяльність в процесі навчання у закладі вищої освіти є показником сучасного, високого рівня системи освіти. Без уваги до самоосвіти, як одного з основних елементів процесу навчання у вищій школі, у наш час неможливо підготувати висококваліфікованих фахівців. Г. Щукіна доводить, що навчити студента самоосвітній діяльності неможливо, це він повинен зробити сам, виходячи із своїх внутрішніх потреб. За словами автора «уміння самоосвітньої діяльності він набуває сам, знаходячи апробовані різні моделі поведінки у конкретній предметній галузі, при цьому відбирає з них ті, які більшою мірою відповідають його індивідуальному стилю, моральним цінностям» [64]. А. Громцева вказує, що «основним шляхом, який допомагає в оволодінні всім комплексом компонентів самоосвітньої діяльності, є, насамперед, відповідна

організація навчальної роботи». Де під самоосвітою науковець розуміє цілеспрямовану, систематичну пізнавальну діяльність людини, в процесі якої особистість самостійно поповнює і вдосконалює свої знання й уміння. У цьому визначенні названі деякі істотні риси самоосвітньої діяльності, що розглядаються: пізнання, цілеспрямованість, систематичність, самостійність [14].

Самоосвіта в цілому відіграє значну роль в усвідомленні майбутнім фахівцем місця і призначення своєї професії та сприйнятті себе як вчителя. Таким чином можна зробити висновок, що під впливом освіти та самоосвіти, в тому числі, професійна спрямованість та її зміст змінюються разом з особистісним зростанням майбутніх учителів початкових класів. З розширенням професійних уявлень студентів змінюється їхня мотивація до навчання, задоволеність вибором професії, з'являються професійні плани, змінюється саме ставлення до педагогічної праці. У свою чергу розвиток професійної спрямованості, її якісно новий рівень призводить до подальшого особистісного і професійного зростання й актуалізує потреби у самоосвітній діяльності [25].

Самоосвітня діяльність, особливо студентської молоді, виступає найважливішим засобом забезпечення якості підготовки майбутніх учителів початкових класів. Це сприяє активізації їхньої пізнавальної активності, розвитку професійно необхідних особистісних якостей (таких як: наполегливість, допитливість, самостійність, самокритичність та ін.) та виробленню професійно необхідних навичок (таких, як: самоорганізація, самоконтроль, робота з інформаційними джерелами, опрацювання інформації та ін.), які полегшать процес їхньої професійної адаптації та набуття професійного педагогічного досвіду тощо [25].

Також важливо підкреслити значну роль самоосвіти для розширення і забезпечення відповідного рівня компетентності вчителя упродовж усієї його подальшої педагогічної кар'єри, оскільки саме самоосвіта є тією зв'язуючою ланкою, яка створює можливості для безперервної освіти і професійного

вдосконалення педагогічних працівників. Якщо, звернути увагу на специфіку роботи вчителя початкових класів, який має володіти найсучаснішими знаннями у галузі психології, фізіології, педагогіки і новітніми методиками викладання навчальних предметів, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку, то стає зрозумілим, що без свідомої і систематичної самоосвіти учителя початкових класів неможлива його професійна компетентність [47].

Отже, самоосвітня діяльність є керованою самим студентом систематичною пізнавальною діяльністю, що тісно пов'язана із самостійною роботою, яка близька до самоосвіти. Самостійна робота розглядається як специфічна форма самоосвіти, вид навчальної діяльності студента, яка формує відповідну мотивацію та навички самоосвіти (В. Козаков, Н. Кузьміна, Р. Нізамов, М. Нікандров). Якщо студент не навчиться самостійно працювати з урахуванням як мотиваційного, так і технологічного компонентів цієї діяльності протягом навчання у закладі вищої освіти, то в подальшому своєю самоосвітою він не займатиметься або ж даватиметься вона йому з великим зусиллям. Тому самостійна робота характеризується як наслідок правильно організованої навчальної діяльності студента на занятті, що мотивує його до самостійного здійснення цієї діяльності у позанавчальний час.

П. Підкасистий підкреслює значення самостійної роботи студентів і класифікує її за:

- формою організації (індивідуальна, групова),
- місцем проведення (аудиторна, позааудиторна),
- видом діяльності (праця з різними джерелами інформації: книгою, комп'ютером, написання рефератів, спостереження, лабораторні роботи, дослідницька діяльність, конструювання, моделювання) [54].

Елементи цієї класифікації можуть бути використані й для визначення видів самоосвітньої діяльності.

На думку Н. Кузьміної, самостійна робота є конкретним виявом

самостійного розуму і основою для самоосвіти [28]. Але, як вказує І. Барсуков «...у багатьох випадках самостійна робота може і не перерости в самоосвіту, не стати його пружиною та основною конструюючою ознакою» [5].

Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкової школи, як і вже досвідченого педагога, сприяє набуттю ним різнобічності. Різнобічно розвинена особистість – це гармонійна особистість, вона знаходиться в єдності зі світом, людьми та самою собою. Гармонія особистості означає узгодженість між тим, чого вона вимагає від інших, і тим, що вона здатна і повинна їм дати. Для вчителя початкових класів різнобічність є обов'язковою умовою професіоналізму, оскільки тільки різнобічно розвинений вчитель може виховати різнобічно розвинених учнів на основі виявлення їх задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтації, задоволення інтересів і потреб.

У XXI ст. потреба у самоосвітній діяльності майбутніх вчителів початкових класів очевидна. Її мотивування та спрямування відбуваються у різних формах взаємодії. Умовно можна виділити такі 5 форм взаємодії, що є найбільш впливовими на спрямування самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкових класів: навчальний процес у педагогічному закладі вищої освіти; педагогічна практика; самостійна робота; набуття та обмін досвідом; зовнішнє середовище [25].

Науковцями та практиками розроблені окремі аспекти організації самоосвіти педагогів та її здійснення. Досить широко розкрито аспекти щодо оптимізації освіти (Ю. Бабанський, В. Черкасов); формування умінь і навичок самоосвітньої діяльності (Є. Голубева, Г. Гусєва, І. Колбаско, П. Підкасистий); розвитку педагогічних технологій, що сприяють розвитку навичок самоосвітньої діяльності присвячені дослідження Д. Матроса; роль практики, яка є невід'ємною складовою навчального процесу у вищому навчальному закладі, а також та, що імітує діяльність вчителя, і у процесі підготовки майбутнього вчителя до самоосвіти розкрита в роботах І. Алексашиної, Т. Воронової, С. Іванової.

Ю. Калугін розкриває суб'єктивні суттєвості характеристики самоосвіти, називаючи її частиною «суб'єктної самості» та акцентує увагу на компетентнісному підході, гарантуючи успіх компетентному працівникові, за умови, що той буде саморозвиватися і самоосвічуватися. Але підготовка до цієї самоосвіти не приходить сама собою і не з'являється з отриманням диплому після закінчення вищого навчального закладу, а вимагає від об'єкта кропіткої цілеспрямованої праці. Потреба в самоосвіті, так званий психологічний аспект самоосвітньої діяльності, прагнення до самоосвіти обґрунтовується психологами як необхідність особистості у пізнанні для свого нормального існування і розвитку (Г. Гнезділов, В. Зав'ялова, С. Калінін, Н. Ковалевська, Л. Ковтун, Ю. Шаров та ін.) [19].

Так, Ю. Шаров висловлює думку щодо провідної потреби людини, яка повинна оволодівати найбільш радикальними засобами і способами пізнання та розвитку мислення, бути розвиненою до рівня потреби у самоосвіті [62].

На сучасному етапі нашого життя, коли ми переживаємо ряд соціально-економічних і політичних криз, важливою і фундаментальною у житті кожної людини є вища освіта.

Сьогодні вона не тільки виконує свою основну функцію – формування професіонала, а й для більшості молодих людей стає обов'язковим етапом у житті. Однак першочерговою постає проблема якості вищої педагогічної освіти. Потрібно погодитись, що зміни, які відбуваються в усіх життєвих сферах зумовлюють потребу перетворення, оновлення і зміцнення системи вищої педагогічної освіти.

Реформи, які відбулися в даній галузі, роблять актуальним питання підготовки майбутніх учителів як високопрофесійних, компетентних спеціалістів. Йдеться про вчителя як про освічену, творчу, фізично і морально здорову особистість. Формування якої забезпечує неперервність освіти, яка передбачає єдність, взаємозв'язок, взаємозумовленість, наступність всіх ланок, що складають

систему освіти. Саме наступність є необхідною умовою успішного функціонування системи ступеневої освіти. Неперервність освіти віддзеркалюється й на розвитку педагогічної майстерності взагалі та педагогічної майстерності вчителів початкових класів зокрема.

В нових соціокультурних умовах спостерігаємо зміну філософії навчання і викладання, поступове формування нової педагогічної свідомості, коли вчитель початкових класів виступає не пасивним транслятором готових педагогічних чи методичних рецептів, а харизматичним творчим лідером, фундатором освітніх ініціатив та інновацій, яскравою індивідуальністю, яка реалізовує у взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу свій гуманістичний світогляд і світорозуміння.

На всіх етапах вчитель початкових класів стає ініціатором і стратегом, активним суб'єктом творчого інноваційного професійно-особистісного саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації.

Стратегію й тактику неперервної освіти чітко визначено в Концепції та Програмі розвитку в Україні системи освіти протягом життя; в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки; в Концепції освіти дорослих в Україні; в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» [35; 43; 44].

Аналіз педагогічних джерел свідчить, що різноманітні аспекти питання неперервності освіти знаходяться під пильною увагою науковців вже досить давно (Я. Каменський, А. Дістервег, І. Песталоці, К. Ушинський).

Можна виділити такі важливі критерії, які сприятимуть всебічній підготовці майбутніх вчителів початкових класів:

1. Гармонійно-позитивне ставлення студентів до педагогічної діяльності;
2. Володіння визначеним обсягом теоретичних знань;
3. Відповідність теоретичних знань та практичних умінь та навичок;
4. Самоаналіз і самопізнання власних можливостей; самостійність, наявність

критичного мислення і прагнення до самовдосконалення і самоствердження засобами неперервної самоосвіти.

Гармонійно-позитивне ставлення студентів до педагогічної діяльності є дуже важливим, тому що виражає психологічну готовність майбутнього вчителя на постійний позитив при навчанні учнів, та й сам вчитель буде отримувати задоволення від своєї роботи. Досягнення гармонійно-позитивного ставлення студентів до педагогічної діяльності відіб'ється проявом відданості та любові до вчительської професії.

Теоретичні знання та їх практичність і є певною мірою частиною професіоналізму вчителя. Вони є сукупністю знань з багатьох навчальних дисциплін, що вивчають у закладі вищої освіти

Успішне вивчення теоретичної бази і застосування цих знань на практиці стають початковим етапом становлення студента як педагога. Під час навчання неможливо обійтися без самоаналізу і пізнання самого себе. Студент, що вміє правильно аналізувати свої можливості, здібності і власну успішність зможе правильно організувати свою діяльність у навчально-виховному закладі. Самоаналіз допоможе критично мислити і прагнути до самовдосконалення і самоствердження [15].

Питанням самоосвіти займалися багато вчених і дослідників. Кожен з них мав свій погляд на самоосвіту, та спільним є те, що вони бачать її як освітню діяльність, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі (або при паралельному навчанні в ньому), основним засобом якої є самостійне вивчення літератури. Вчитель живе поки вчиться, вчитель вчиться поки живе, і тільки той вчитель може навчити своїх учнів вчитись, хто сам відзначається високою активністю. Ця ж активність, в свою чергу, виявляється у феномені самоосвіти.

Педагогічна енциклопедія зазначає, що самоосвіта – це «освіта, що набувається поза навчальним закладом, шляхом самостійної роботи». На думку

А. Маркової, самоосвіта – це особлива діяльність, яка має свою специфічну структуру, що відрізняється від навчальної діяльності та її самостійних форм основними компонентами – мотивами, задачами, способами дій і контролю, які визначаються самим студентом.

На початковому етапі свого розвитку, як зазначає С. Суслонова, самоосвіта є ситуативною, стихійною, неусвідомленою активністю, яка виникає на основі орієнтовного рефлексу. Вона має нецілеспрямований, несистематичний характер і самим суб'єктом навчання нерідко не усвідомлюється й не контролюється. Таке пізнання нерідко характеризується дифузністю інтересів, відсутністю чіткої спрямованості на певний предмет або область знань. Збудниками такої активності є фактори зовнішнього середовища, які стихійно виникають та спричиняють мимовільну увагу й ситуативний інтерес [5].

На наступному етапі ця активність набуває зовнішньої детермінації, виконується під впливом зовнішніх факторів, зокрема, під впливом педагога й набуває деякої цілеспрямованості (при чому ціль задається зовні й може не усвідомлюватися самою особистістю), систематичності (також під зовнішнім керуванням). Така самоосвіта характеризується зовнішньою мотивацією, спонукається вимогою викладача або категоричною необхідністю практики професійної діяльності.

У подальшому відбувається зростання суб'єктності, цілеспрямованості самоосвітньої активності, її самокерованості; вона набуває рис діяльності. На етапі самоосвітньої діяльності процес пізнання стає повністю самостійним, тобто в ньому присутні як самокерованість, так і внутрішня детермінація, яка виявляється у внутрішній мотивації пізнавального процесу. Така самоосвітня діяльність також знаходиться у процесі розвитку, до того ж, тим показником, який характеризує перехід самоосвітньої діяльності від одного рівня до іншого, є мотивація.

Якщо на початку свого розвитку ціль самоосвіти визначається, головним чином, утилітарно-практичними мотивами, то надалі у своєму розвитку

самоосвітня активність трансформується в керовану суб'єктом навчання діяльність, яка спонукається прагненням до постійного самовдосконалення, самореалізації.

Відповідно до предметно-функціональної класифікації видів діяльності, запропонованої В. Єжеленко, розвиток самоосвітньої діяльності можна представити у вигляді рівнів взаємодії, що послідовно змінюють один одного, самозатвердження, перетворення, пізнання, самовираження, служіння [3].

На рівні взаємодії самоосвіта стає внутрішньо мотивованою й спонукається прагненням брати участь у груповій роботі, бажанням стати цікавим співрозмовником, досягнути загальної ерудованості. На цьому рівні самоосвітня діяльність набуває нерідко колективних форм, але участь студентів у таких об'єднаннях диктується, головним чином, бажанням спілкуватися й взаємодіяти з однолітками.

На рівні самозатвердження самоосвітня діяльність мотивується репутацією, здійснюється за мотивами статусу найкращого студента в групі. Нерідко студенти беруть участь у науково-дослідницькій роботі задля отримання певного статусу в групі, набуття авторитету серед одногрупників або поваги викладачів.

На рівні перетворення основними мотивами здійснення самоосвітньої діяльності виступають мотиви підготовки до професійної діяльності або її вдосконалення. Студенти в такому випадку надають явну перевагу тим галузям знань, які, на їхню думку, мають безпосереднє відношення до їх майбутньої професії.

На рівні пізнання самоосвітня діяльність спонукається, перш за все, пізнавальною потребою й пізнавальним інтересом, причому це вже не ситуативний інтерес, який викликаний цікавістю предмета, використанням ігрових і наочних прийомів, а пізнавальний інтерес як особистісне утворення. Такий пізнавальний інтерес вирізняється сталістю й глибиною. Пізнавальна потреба стає ненаситною; людина ставить питання, знаходить на них відповіді, і кожна

знайдена відповідь породжує нові питання. Діяльність пізнання в такому разі супроводжується позитивними емоціями.

На рівні самовираження самоосвітня діяльність відрізняється творчим характером, набуває риси наукової діяльності. Участь у науковій роботі на даному рівні мотивується не стільки бажанням проявити себе й набути позитивної репутації, скільки прагненням реалізувати свій особистий потенціал, потребу в творчості. Сама наукова робота набуває творчого характеру, відзначається науковою новизною дослідження [22, 40].

Дослідження С. Суслонної психологічних особливостей студентського віку показало, що основними мотивами навчальної діяльності студентів є мотив уникання невдач, мотив афіліації й мотив досягнення [57].

Мотив уникання невдачі є притаманним для студентів, які, як правило, дотримуються інструкції, не довіряючи собі під час прийняття рішення стосовно способів виконання навчальної роботи. Мотив афіліації розуміється як відкритість для спілкування, прагнення до створення позитивних емоційних відносин з іншими людьми. Мотив афіліації розглядається як найбільш типовий для студентського віку: студентське життя бачать виключно як взаємодію й взаємну допомогу в суспільстві.

Мотив досягнення розглядається як прагнення до успіху, готовність до інтелектуальної напруженості задля його досягнення. Він стимулює покращення досягнутих результатів, оволодіння сучасними технологіями, заняття науковою роботою. Мотив досягнення корелює в студентів із креативністю й автономністю під час прийняття рішень, що кваліфікує людей, здатних до здійснення наукової діяльності. В особистісному плані такі студенти характеризуються високою активністю, ініціативністю, прагненням до розв'язання важких задач, зокрема й життєвих.

Відповідно до вищеназваних мотивів, можна дійти висновку про те, що в студентські роки самоосвітня діяльність розвивається від зовнішньо керованої, яка

спонукається вимогами викладача й необхідністю виконання програми (мотив уникнення невдачі), до діяльності взаємодії (мотив афіліації) і самозатвердження й перетворення (мотив досягнення: набуття статусу або професійне становлення). Завданням освітнього процесу в такому разі є сприяння прогресивному розвитку самоосвітньої активності й діяльності студента, та, за наявності можливості, виведення його на більш якісний рівень – рівень пізнання.

Вивчення вітчизняної й зарубіжної психолого-педагогічної літератури (А. Айзенберг, А. Громцева, Ю. Калугін, П. Каптерев, Г. Сухобський, Є. Шукліна та ін.) показало, що перехід самоосвітньої діяльності на більш високий рівень є можливий лише в разі перебування студента в позиції дослідника, активного шукача істини, який має такі риси, як відкритість усвідомлення, здібність до сприйняття й критичного осмислення інформації, свобода від ілюзій, стереотипів й упереджень, які було набуто в попередньому досвіді, здібність переглядати свої погляди в процесі наукового пошуку, здібність застосовувати до отриманих знань стандарти ясності, точності, логіки, закономірності, значущості, глибини [48].

Процес організації самоосвітньої діяльності студентів реалізується залежно від їхньої готовності до самоосвіти в орієнтовному, змістовому, операційному, психологічному аспектах, які попередньо вивчаються педагогом задля надання індивідуальної допомоги кожному в реалізації поставленого завдання [9].

У процесі дослідження самоосвіти багатьма вченими, зокрема А. Громцевою, було визначено такі структурні компоненти [14]:

- 1) мотиваційно-ціннісний (активність, прагнення, усвідомлена особистісна настанова на самовдосконалення в інтелектуальній сфері);
- 2) організаційний (чітка побудова самоосвітньої діяльності, цілеспрямованість, сконцентрованість, самокерування, саморефлексія у пізнавальній діяльності);
- 3) процесуальний (самокерування рухом від пізнавальної мети до результату

засобами самостійно організованої пізнавальної дальності, функціональність знань, умінь, навичок, їх самостійне удосконалення);

4) інформаційний (здатність готовність працювати з інформацією, інформаційними технологіями задля задоволення потреб власної самоосвіти, самореалізації) [14, 24].

Як правило, в основі самоосвіти лежать мотиви життєвого значення, потреби, які не задовольняються в умовах школи чи у закладі вищої освіти, більш зрілі способи роботи і контролю.

Отже, самоосвіта – це така діяльність, яка спрямовує студента на самостійну роботу, в ході якої відбувається засвоєння нових знань, набуття відповідних вмінь і навичок.

Проте, на жаль, сьогоденні показники самоосвітньої пізнавальної діяльності і самоосвіти студентів взагалі є дуже низькими.

Основними причинами низького рівня самоосвіти студентів педагогічних спеціальностей можна виділити:

1. Недостатній рівень мотивації.
2. Малий обсяг часу, який могли б використати студенти після основних занять для самоосвітньої діяльності.
3. Студенти не достатньо усвідомлюють, що самостійна робота є складовою особистісного розвитку та процесу самовдосконалення.
4. Студенти не мають достатніх вмінь та навичок, щоб працювати самостійно.
5. Викладачі висувають не достатньо вимог щодо виконання самостійної роботи.
6. Студенти не мають необхідної літератури для виконання самостійної роботи.

Причиною низької самоосвітньої діяльності є також ототожнення самоосвіти тільки з читанням певної додаткової літератури. Але, хочеться

наголосити, що самоосвіта є ще й процесом активної мисленнєвої діяльності та внутрішнього самоаналізу. Знання не залишаються завжди однаковими, вони згортаються і розгортаються, узагальнюються і конкретизуються, аналізуються і поглиблюються [36].

А отже, самоосвіта стає засобом їх доповнення, вдосконалення, розвитку, поглиблення, і не обмежується лише перечитуванням додаткової літератури. Хибним є розуміння самоосвіти як процесу самостійного навчання студента без участі викладача.

Самоосвіта буде здійснюватися, коли поєднуються дві її функції:

- інформаційна – отримання інформації в процесі самоосвітньої діяльності та перетворення її в знання, вміння;
- управлінська – вміння управляти цими знаннями в процесі певної діяльності.

Самостійна робота не стане формальним ланцюгом цілісного педагогічного процесу тільки в тому разі, якщо студенти сприйматимуть її як необхідний елемент особистісного розвитку. Щоб студенти усвідомили даний факт, самоосвіта повинна супроводжуватися певними педагогічними мотивами самоосвітньої діяльності, а також розумної і цікавої організації самостійної роботи. Більшість студентів зазначають, що організація самостійної роботи, її характер потребують значних змін з урахуванням нових вимог, які ставляться до організації навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти.

Для підготовки кваліфікованих вчителів початкових класів потрібно змінити підхід до здійснення самоосвітнього процесу студентської молоді, тобто змінити організаційну структуру самоосвіти.

Етапи здійснення самостійної роботи:

1. Визначити обсягу самостійної роботи з кожного курсу.
2. Встановити певні дози інформації для самостійного вивчення на кожен день, тиждень, семестр, які б відповідали можливостям, здібностям кожного

студента.

3. Визначити характер, тип самостійної роботи.

4. Повинна діяти неперервна мотивація.

Самостійна робота студентів повинна містити як теоретичну, так і практичну частини.

Теоретична включає в себе теми для самостійного вивчення студентами, що допомагає визначити обсяг знань і вмінь, що набуватимуться студентом самостійно та дасть змогу формулювати питання для самоконтролю.

Практична частина допомагає реалізувати себе в пізнавальній діяльності у поза аудиторний час, займається розробкою форм організації керівництва і контролю за самостійною роботою студентів.

Велику увагу слід приділити і самим завданням, які пропонуються студентам у процесі самопідготовки. Вони повинні містити такі компоненти як повторення, відтворення, закріплення, порівняння різних способів діяльності, що передбачаються у роботі студентів. Студентам потрібно запропонувати проявити свою творчість, підготувавши їм професійні ситуації, які містять ряд педагогічних проблем та поставити завдання вирішити дані проблеми шляхом самостійного пошуку виходу з даної ситуації [16].

Виконуючи такі задачі в процесі самопідготовки і поза аудиторної роботи, дасть змогу майбутньому вчителю стати справді професіоналом, знавцем своєї справи. Ці завдання допомагають студентові переосмислити свою діяльність під час навчально-виховного процесу, і після цього вдосконалювати свою роботу, засоби і способи її організації, набувати навичок керівництва самоосвітньою діяльністю. А самоосвіта тоді сприяє самовдосконаленню особистості майбутнього педагога.

Отже, можемо зробити висновок, що всебічно підготовленим до професійної педагогічної діяльності є такий студент, який у процесі навчання черпає знання не лише під час аудиторних занять, а й постійно виявляє власну ініціативу та активно

займається самоосвітньою і самовиховною діяльністю.

Самостійне оволодіння знаннями і вміннями сприяє розвитку творчого потенціалу особистості вчителя, що, в свою чергу, є основною умовою підвищення якості навчально-виховного процесу сучасної загальноосвітньої школи.

1.3. Аналіз самоосвітньої діяльності та її роль у компетентнісному розвитку майбутніх учителів початкових класів

Педагог ХХІ сторіччя повинен бути готовим до змін, що відбуваються в системі української освіти, здатним сміливо приймати педагогічні рішення, виявляти креативність, творчість. Це пов'язано з проблемами саморозвитку особистості та творчою самореалізацією педагога, новими концептуальними підходами до реформування загальної середньої освіти. В законі «Про освіту» визначено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [44].

Учитель – основна дійова особа у реформуванні сучасної освіти. Змінюються орієнтири освіти – змінюється й сам вчитель, змінюється мета й завдання його освітянської діяльності. Сучасний педагог має бути готовим до змін, а тому доволі актуальною є проблема неперервної освіти, спрямованої на

професійне становлення, вдосконалення педагогічної майстерності й підвищення кваліфікації.

Сучасні вимоги до педагога на перше місце ставлять систематичну самостійну роботу з розвитку професійної компетентності, поглиблення його теоретичних знань та практичних умінь. Отже, проблема самоосвіти стає все більш актуальною. Тому першочерговим завданням на даному етапі є максимальне використання творчого потенціалу педагогів, яких, за твердженням В. Пікельної, сьогодні треба повернути від виконавчої дисципліни до дисципліни самостійного творчого мислення. Відмінною ознакою самоосвіти педагога є те, що результатом його роботи виступає розвиток учнів, як наслідок особистісного самовдосконалення й професіонального зростання. Тому вчитель має постійно оновлюватися, розвиватися індивідуально [41].

Як відомо, ставлення педагогів до методичної роботи взагалі, й до самоосвіти зокрема, неоднозначне, а тому головним завданням методичної служби є створення стійкої мотивації професійного самовдосконалення.

Адже, як вважає К. Ушинський, «учитель живе до тих пір, поки він учиться, коли він перестає учитися, у ньому вмирає вчитель».

За словами В. Сухомлинського немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі. Оскільки творчість – це діяльність, результатом якої є щось якісно нове, неповторне, оригінальне і навіть суспільно-унікальне, то кожного керівника закладу чи методиста турбує питання: як сформувати здібність до самостійної творчої роботи, і як підтримувати світоч творчості, щоб він якомога довше не згасав, і давав плоди [56].

Не можна не сказати про «духовно-центристський» підхід до самоосвіти (Г. Зборовський. Е. Шукліна), який базується на зв'язку самоосвітньої діяльності особистості та її внутрішнього самопізнання, пошуком істини та сенсу життя тощо. Часто у такому розумінні самоосвіту пов'язують із релігійною

сферою, духовним досвідом і культурою. У педагогічній літературі поширений такий підхід до розуміння самоосвіти, який можна назвати «навчально-центристським» [17].

Тобто, у центрі уваги даного підходу знаходиться сфера освіти і навчально-виховний процес. Самоосвіта розуміється як складова частина системи освіти (А. Загорський, В. Лозовий, С. Орлов, В. Турченко), її окремих ланок, наприклад системи післядипломної освіти (Н. Протасова), системи вищої освіти. С. Гончаренко визначав самоосвіту студентів як «... невід'ємну частину систематичного навчання у стаціонарних закладах, що сприяє поглибленню, розширенню й зміцненню засвоєних знань» [10].

У «Енциклопедії освіти» визначено, що самоосвіта – це «самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо. Самоосвіта є умовою розвитку, самоствердження та самореалізації особистості і складовою навчання її протягом життя». У наведеному визначенні з багатьох аспектів самоосвіти наголошено, принаймні, на трьох, а саме – самоосвіта є самостійною пізнавальною діяльністю; самоосвіта є умовою розвитку особистості; самоосвіта виступає складовою навчання упродовж життя. Слід підкреслити, що у сучасній педагогічній науці, навіть у рамках навчально-центристського підходу до розуміння самоосвіти, існує декілька напрямів, які не заперечуючи виключне значення самоосвіти для підвищення ефективності навчального процесу в межах інституційної освіти у навчальному закладі (особливо вищому навчальному закладі та навчальних закладах системи післядипломної освіти), підкреслюють різні аспекти самоосвіти і самоосвітньої діяльності. Один з цих напрямів характеризується розумінням самоосвіти як форми отримання і поглиблення знань та присвоєння досвіду (Г. Бичкова, Л. Борисова, Е. Лебедева) [15].

Існує також напрям розуміння самоосвіти як процесу цілеспрямованого і

систематичного самовдосконалення, саморозвитку особистості та її діяльності (С. Єлканов, Г. Коджаспірова, О. Кочетов), як шлях продовження освіти та самопізнання (Л. Кулікова, Е. Лебедева).

На наш погляд дуже важливим є напрям, за яким підкреслюється вплив самоосвіти на навчальний процес, на розвиток пізнавальних інтересів, їх активізацію, формування необхідних вмінь та навичок, здобуття й використання інформації та знань, розвиток у себе особистісних якостей, (самоуправління, самоаналіз, самоорганізація, самоконтроль, самооцінка, самокорекція, саморегуляція). Також дуже важливим аспектом розуміння самоосвіти є її вплив на вироблення стійких мотивів до навчання та освіти. Н. Терещенко вважає, що самоосвіта являє собою педагогічно організований, обумовлений внутрішніми мотивами процес самостійного набуття знань додатково до тих, які людина отримує у процесі навчання [57].

Важливими щодо предмета нашого дослідження, є й інші аспекти самоосвіти. Зокрема соціальний аспект самоосвіти. Через призму соціального аспекту самоосвіти підготовка майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності розкривається як необхідна умова їх професійної і соціальної адаптації, шлях удосконалення професійної компетентності упродовж кар'єри, конкурентоспроможності і востребуваності на ринку праці.

Нова модель розвитку національної системи освіти безпосередньо пов'язана зі зміною освітніх парадигм, що переносять основну увагу з освітньої діяльності на самоосвітню. Основними умовами таких змін виступають зовнішні (розвиток економіки, технологій, збільшення обсягів інформації та постійне їх розширення та оновлення, й у зв'язку з цим підвищення ролі освіти та ефективності діяльності соціального інституту освіти з його підсистемами загальної середньої, професійної вищої та післядипломної освіти) та внутрішні (потреби особистості, що пов'язані з соціальною і професійною адаптацією, самореалізацією та саморозвитком упродовж життя тощо) чинники [34].

Якщо раніше самоосвіта розглядалася переважно як другорядне явище, що повністю підкорене потребам і завданням інституційної освіти й відповідним чином доповнює навчально-виховний процес, то сучасне бачення самоосвіти ґрунтується на переміщенні акцентів з освіти на самоосвіту. Причому, самоосвіта порівняно з інституційною освітою починає домінувати як вид діяльності у структурі освіти, так і як вид діяльності у структурі життєдіяльності людини. Поглиблення означеної тенденції обумовлене тим, що знання постійно й суттєво ускладнюються за своїм характером і змістом, виникають нові галузі знань, що, на перший погляд, має вимагати більшої інституалізації освіти, участі у трансляції знань навчальних закладів, педагогів, застосування нових методик, технологій тощо.

Але, навіть за умови найвищого ступеню інтенсифікації навчального процесу, постійного оновлення змісту навчання та застосування найновіших й найефективніших методик, інституційна освіта залишатиметься освітою транслуючою і завжди відставатиме від потреб практики й конкретної особистості. Натомість самоосвіта все більше стає востребуваною, у окремих груп людей помітне прагнення до підвищення частки індивідуальної самостійної роботи з інформацією, самоосвіти, яка не тільки задовольняє потреби у інформації, а й розвиває та сприяє самовихованню особистості. Це свідчить про те, що в сучасних умовах існують потреби людей у інституалізованій освіті та у самоосвіті й вони тільки тоді стають справді ефективними якщо взаємодоповнюють одна одну. Посилення тенденції домінування самоосвіти відбувається з переходом до інформаційного суспільства, у якому панує інформація та інформаційні (комп'ютерні) технології. У таких умовах основним стає виробництво та використання інформації із застосуванням комп'ютерних технологій. Це зумовлює необхідність роботи людини з інформацією один на один саме через самоосвіту [44].

Слід зазначити, що інформаційне суспільство пов'язують не тільки з появою

принципово нових технологій, що у першу чергу обумовлені комп'ютерною технікою. Трьома, так би мовити, китами інформаційного суспільства є інформація, знання, освіта. Сучасне суспільство називають також суспільством знань, тобто у такому суспільстві домінує новий спосіб діяльності, який забезпечує створення та експлуатацію знань.

Знання можна розглядати поруч з такими загально визнаними ресурсами людства як земля, трудові ресурси, корисні копалини, капітал, але на відміну від них, знання є невичерпним ресурсом й таким, що постійно оновлюється і розширюється. А це у свою чергу потребує створення умов для оволодіння цим знанням і обумовлює необхідність відповідних змін у системі інституційної освіти з урахуванням зростаючої ролі самоосвіти. Таким чином, можна сказати, що для сучасного інформаційного суспільства знання є центральним ресурсом, навколо якого вибудовуються нові технології, економічне і соціальне зростання, культурний розвиток тощо.

За таких умов важливість освіти безперечна, а її технології постійно змінюються, вдосконалюються, набувають нових функцій та характеристик. Сутність таких змін полягає у наближенні освіти до самоосвіти, а самоосвіта поступово ставатиме обов'язковою складовою усіх видів діяльності людини. Виходячи з такого розуміння ролі самоосвіти в сучасному суспільстві та в системі освіти, слід підкреслити, що зміни технологій навчання, які вибудовуються на основі домінування самоосвіти більшою або меншою мірою вже торкнулися різних ланок освітньої системи, зокрема системи вищої освіти. Все більше орієнтованими на самоосвітню діяльність стають технології професійного навчання, більше уваги організації самоосвіти учнів почали приділяти й у системі загальної середньої освіти [15].

На перший погляд може скластися враження, що означені зміни не торкнуться системи початкової освіти, але це враження хибне, оскільки у молодшому шкільному віці формуються пізнавальні інтереси, вміння й навички

самостійної роботи і роботи з інформацією, які надалі ставатимуть основою самоосвітньої діяльності. Тому для вчителя початкових класів дуже важливо не тільки володіти відповідними технологіями навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку, а й у процесі набуття професії у системі вищої та післядипломної педагогічної освіти самому оволодівати необхідними вміннями й навичками самоосвіти, яка сприятиме формуванню й розвитку професійної компетентності.

Самоосвіта – це безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення педагогів.

Самоосвіта педагога – це провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої системної самостійної роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів та об'єктивних потреб освітнього закладу [55].

Самоосвітній процес має поступальний рух (рис. 1.1.).

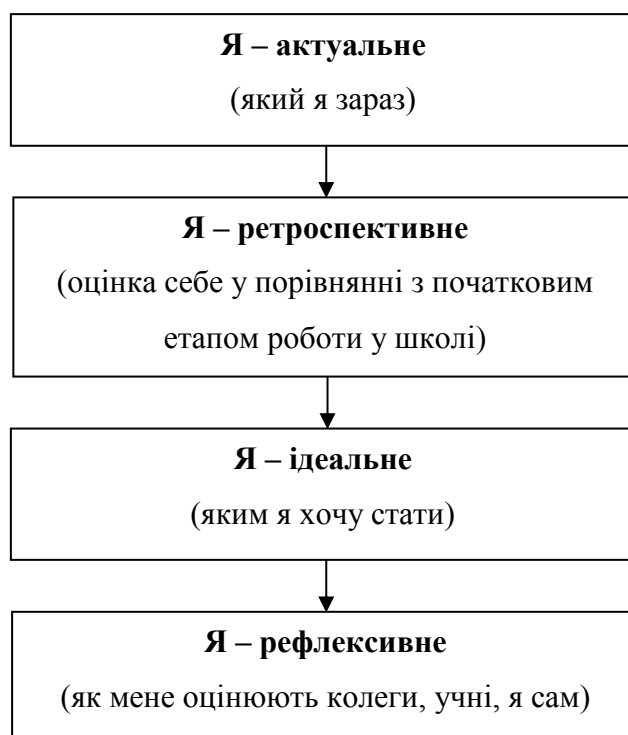

Рис. 1.1. Рух самоосвітнього процесу

Основні педагогічні умови, які сприяють самоосвітній діяльності:

- бажання самореалізації та самоствердження вчителя;
- забезпечення індивідуального вибору;
- творча атмосфера, здоровий морально – психологічний клімат у колективі;
- демократичний стиль спілкування;
- забезпечення соціального захисту вчителя в умовах ринкової економіки, матеріальних умов його життя і праці (диференційована заробітна плата, обладнані кабінети, домашня бібліотека тощо);
- забезпечення естетичних умов праці;
- своєчасна позитивна оцінка діяльності педагога для розвитку в нього почуття задоволення;
- вивчення досягнень психолого-педагогічної науки, передового досвіду;
- виявлення творчих пошуків вчителі при проведенні атестації;
- виступи на методичних об'єднаннях, педрадах, семінарах тощо;
- відкриті уроки для обміну досвідом [24].

Самоосвіта здійснюється індивідуально або колективно. Суто індивідуально її може виконувати високорозвинена особистість, діяльність якої продуктивна і творча.

Вчені пропонують розглядати самоосвітню діяльність, як сукупність декількох «само»:

- самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;
- самооблік – вміння брати до уваги наявність своїх якостей;
- самовизначення – вміння вибрати своє місце в житті, в суспільстві, усвідомити свої інтереси;
- самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та

діяльність;

- самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей;
- самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи;
- самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність;
- саморозвиток – результат самоосвіти [8].

Шляхом досконалої організації самоосвітньої діяльності постійно удосконалюється професійна майстерність вчителя і, як наслідок, формується авторитет педагога серед учнів, батьків, колег. Творчо працюючий педагог сам створює свій особистий імідж.

У педагогічній літературі виділяються такі принципи самоосвіти вчителя:

1. Принцип цілісності (системність самоосвітньої діяльності).
2. Принцип діяльності (практична спрямованість роботи).
3. Принцип мобільності (відповідність змісту самоосвіти рівню професійної компетентності).
4. Принцип самореалізації (впровадження в життя своїх внутрішніх можливостей та здібностей, здатність особистості раціонально організувати свою діяльність).

Самоосвіта, є професійно необхідною компетентністю, а отже важливо таким чином побудувати навчальний процес у закладі вищої освіти щоб забезпечити умови її формування для успішної реалізації в майбутньому. Тому розглядати проблеми підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності необхідно спираючись на теорію і структуру особистості та її професійної діяльності [25].

Самоосвітню діяльність майбутнього вчителя початкових класів, як і будь-яку людську діяльність, можна представити як єдність мети, мотивів, дій, операцій та результату. Вона являє собою сукупність окремих видів навчальної діяльності, про які судять за їх мотивами. Кожен з цих видів існує у вигляді дій,

підпорядкованих конкретним цілям. Дії виконуються шляхом операцій, які визначаються умовами досягнення цілей, останні опосередковані певними знаннями, вміннями, навичками та досвідом. А це обумовлює необхідність спеціальної підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності, яка виступає необхідною складовою та умовою професійної компетентності майбутнього фахівця-педагога. Крім того, існує також виконавчий рівень діяльності, який становлять психофізіологічні механізми, що її регулюють.

Самоосвітня діяльність, що складає основу професійної компетентності майбутнього учителя початкових класів й забезпечує підтримання компетентності фахівця упродовж усієї його професійної кар'єри, є багатовекторною, що дозволяє вести мову про «змістову структуру самоосвітньої діяльності майбутнього педагога, яка включає сфери прояву самоосвітньої діяльності, механізми, що забезпечують її здійснення і форми взаємодії, які, теоретично, визначають її цілі, мотиви» [34, 93]. А основне – субординують дії та відповідні цілі згідно умов і засобів їх досягнення.

Досконала організація самоосвіти залежить від багатьох факторів. Багато залежить від мотивів самоосвіти, об'єктивної і суб'єктивної значущості, теоретичної і практичної підготовки, ступеня оволодіння вміннями здійснювати самоосвітню роботу, фізіологічного й емоційного стану та інших факторів [19].

Аспекти вибору змісту і форм самоосвітньої роботи вчителів:

- опрацювання законодавчих та нормативно-правових документів з питань освіти;
- вивчення нових наукових ідей, найактуальніших педагогічних проблем (у відповідності до науково-методичної проблеми школи);
- вивчення передового педагогічного досвіду;
- робота над індивідуальною психолого-педагогічною проблемою, докурсовим та післякурсним завданням.

Основні компоненти самоосвітньої діяльності:

1. Стартовий інтелектуальний потенціал – це певний обсяг знань, умінь та навичок, набутих учителем. Знання – фундамент пізнавальної діяльності. При постійному саморозвитку вчителя постійно удосконалюється рівень інтелектуальної компетентності вчителя, а саме:

- стан науково-теоретичної підготовки;
- стан психолого-педагогічної підготовки;
- стан методичної підготовки;
- стан технологічної підготовки.

2. Мотиви формування безперервної самоосвіти.

Під мотивацією розуміють сукупність внутрішніх та зовнішніх сил, які збуджують педагога до діяльності та надають їй певного смислу. Серед мотивів найчастіше зустрічаються:

- прагнення до постійного самовдосконалення;
- прагнення до самовираження ;
- прагнення самореалізації та самоствердження особистості;
- професійне зростання;
- розширення кругозору;
- підвищення рівня розвитку усіх видів компетентностей;
- наявність пізнавальної зацікавленості;
- створення позитивного іміджу серед учнів, батьків, колег;
- підвищення кваліфікаційної категорії під час атестації;
- отримання нагород;
- підвищення особистісного рейтингу на різних рівнях підпорядкування.

3. Навички самостійного оволодіння знаннями – це навички, набуті людиною на підставі власних психофізіологічних особливостей та удосконалені у процесі життєдіяльності: читання, слухання, спостереження, експеримент.

4. Уміння розумової діяльності: чуттєве пізнання. техніка мислення. вибір проблем та шляхів рішення.

5. Уміння самоорганізації пізнавальної діяльності – це вибір джерел пізнання: вибір форм самоосвіти, планування, організація робочого місця, самоорганізація, самоаналіз, самоконтроль.

При організації самоосвітньої діяльності неприпустимо формально ставитися, тобто висувати однакові вимоги, до учителя – початківця та учителя із стажем. При переході вчителів від однієї кваліфікаційної категорії до іншої обов'язково слід будувати самоосвітню роботу з удосконалення рівня професійної майстерності згідно з результатами атестації [2].

На кожному наступному етапі зміст та результати роботи значно відрізняються від попереднього. Кожного разу, докладаючи більше зусиль до самоосвітньої роботи над собою, вчитель постійно переходить на більш високий рівень самоосвіти і, як наслідок, підвищує кваліфікаційну категорію.

Виділемо етапи самоосвіти вчителя: педагогічна умілість; педагогічна майстерність; педагогічна творчість; педагогічне новаторство.

Розглянемо кожен із цих етапів детальніше. Педагогічна умілість – це основа професіоналізму вчителя, яка базується на достатній теоретичній та практичній підготовці, що здійснюється за період навчання у ЗВО педагогічного спрямування та вдосконалюється під час роботи у школі. Під педагогічною умілістю слід розуміти рівень професійної підготовки вчителя, який включає в себе ґрунтовні знання навчальних предметів, досконале володіння психолого-педагогічною теорією та системою навчально-виховних умінь та навичок, а також достатньо розвинені професійно-особистісні якості, що в своїй сукупності дозволяють досить кваліфіковано здійснювати навчання і виховання учнів.

Безумовно, майбутньому вчителю початкових класів необхідно знати способи підготовки до навчальних занять, правильно визначати структуру, зміст і методику проведення окремих етапів уроку, використовувати важливі прийоми створення проблемних ситуацій, підтримувати увагу та дисципліну учнів на заняттях, поєднувати різні форми і методи перевірки та оцінювання знань,

проведення фронтальної та індивідуальної роботи з учнями, тощо. Всі ці знання майбутні вчителі початкових класів набувають під час практичної діяльності за період навчання у ЗВО. Нажаль, не всі майбутні вчителі добре оволодівають компетенціями в області педагогіки та психології під час навчання у ЗВО, що потім негативно позначається на їхній майбутній педагогічній діяльності.

Наступним етапом самоосвітнього зростання майбутнього вчителя є педагогічна майстерність. Педагогічна майстерність – це досконала навчальна і виховна умілість, що виявляється в особливій відшліфованості методів і прийомів застосування психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується висока ефективність навчально-виховного процесу. Тобто, від звичайної педагогічної умілості майстерність відрізняється тим, що вона є більш вищим її рівнем. Найголовнішим для педагогічної майстерності є досконала реалізація і здійснення на практиці психолого-педагогічної теорії та передового досвіду навчально-виховної роботи, які сприяють досягненню високих показників у навчанні та вихованні [36].

Звичайно, для оволодіння педагогічною майстерністю майбутній вчитель початкових класів повинен мати необхідні природні задатки: гарний голос, слух, зовнішню чарівність, тощо. Однак, незважаючи на важливе значення природних, індивідуальних задатків, визначну роль відіграють надбані якості.

Безумовно, вчитель повинен вдосконалювати свою педагогічну майстерність, роблячи висновки з допущених помилок та досягнутих успіхів, збагачуючи свій методичний арсенал.

Певну специфіку має педагогічна творчість. Поняття «творчість» асоціюється зі створенням «нових культурних і матеріальних цінностей», із самостійною творчою діяльністю в різних областях продуктивної праці, науки і культури.

Педагогічна творчість має елементи новизни, але найчастіше ця новизна пов'язана не тільки з висуненням нових ідей та принципів навчання і виховання, а

й з видозміною прийомів навчально-виховної роботи, їх певною модернізацією.

Педагогічна творчість майбутнього вчителя початкових класів характеризується внесенням у навчально-виховну діяльність тих чи інших методичних модифікацій, раціоналізацією методів і прийомів навчання і виховання без будь-якого порушення педагогічного процесу [36].

Останнім і найвагомим етапом педагогічного зростання майбутнього вчителя початкових класів є педагогічне новаторство, як «нове в творчій діяльності людей». Це поняття походить від лат. *novator*, що означає обновитель, людина, що вносить і здійснює нові, прогресивні принципи, ідеї, прийоми в тій чи іншій сфері діяльності.

Педагогічне новаторство включає в себе внесення і реалізацію нових, прогресивних ідей, принципів і прийомів у процес навчання і виховання та значно змінює і підвищує їх якість.

На певному етапі розвитку педагогічної науки, новаторством стало запровадження в школі методики проблемного навчання (О. Вількеев, Т. Кудрявцев, І. Лернер, В. Шаталов та ін.), завдяки чому значно скорочувалися терміни вивчення окремих предметів. Це значно змінило технологію навчання. Отже, новаторство для професійного зростання стало справжнім відкриттям, яке є життєвим подвигом вчителя. Адже коли майбутній вчитель сумлінно і творчо ставиться до своєї справи, вивчає передовий досвід, нові психолого-педагогічні ідеї, знаходиться у безперервному пошуку, він не тільки досягатиме успіхів у навчанні і вихованні, але й самовдосконалюватиметься, просуваючись від одного ступеня до іншого в своєму професійному зростанні [61, 432-437].

Планування роботи адміністрації школи з управління самоосвітньою діяльністю будується на підставі диференційованого підходу.

Етапи самоосвіти вчителя за принципами рівнево-кваліфікаційної диференціації:

I етап – профадаптаційний (зі спеціаліста на II категорію);

II етап – самовизначення (з II категорії на I категорію);

III етап – самоактуалізація (з I категорії на вищу);

IV етап – самореалізації (з вищої категорії на здобуття методичних звань)

Найважливішими напрямками самоосвітньої роботи можна назвати такі, як :

- вивчення нових програм та підручників, розуміння їх особливостей та вимог;

- вивчення додаткового наукового матеріалу;

- самостійне розв'язання задач, організація лабораторних і практичних робіт, дослідів та вправ;

- оволодіння технічними засобами навчання, комп'ютером.

Основними формами методичної роботи в школі, спрямованої на підвищення мотивації педагогів до самоосвіти є наступні:

- Індивідуальна форма

Ця форма методичної роботи вчителів є складовою їх самоосвіти.

Зміст індивідуальної самоосвіти педагога охоплює систематичне вивчення політичної, психолого-педагогічної, наукової літератури, безпосередню участь у роботі шкільних, міжшкільних та районних методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань; розробку окремих проблем, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховної роботи; підготовку доповідей, виступів, огляд і реферування педагогічних та методичних журналів, збірників та ін.

- Колективні форми

Відкриті уроки – одна з колективних форм методичної роботи, їх мета – підвищення майстерності всіх учителів. Основні завдання відкритих уроків: упровадження в практику вчителів передового педагогічного досвіду і результатів досліджень педагогічної науки, спрямованих на розв'язання завдань, що стоять перед школою. Під час аналізу й обговорення відкритих уроків забезпечується цілеспрямованість обговорення, науковість аналізу, принциповість, поєднану з доброзичливістю у критичних зауваженнях, поєднання аналізу уроку з

практичними рекомендаціями, підсумки уроку підводяться кваліфікованими спеціалістами.

Також у школах практикується взаємо-відвідування вчителями уроків, що має істотне значення у підвищенні педагогічної майстерності вчителів

Центром методичної роботи в школі, зазвичай, є предметні методичні об'єднання вчителів та об'єднання класних керівників, які вивчають і втілюють досягнень теорії та передового досвіду в практику навчання конкретних навчальних дисциплін.

На засіданнях методичних об'єднань заслуховуються й обговорюються доповіді з найактуальніших питань навчання і виховання, нова фахова література, організовуються взаємо-відвідування уроків, проведення і обговорення відкритих уроків, виготовлення наочності, застосування технічних засобів навчання. Організація консультацій для молодих учителів, заслуховуються звіти учителів про виконання індивідуальних планів самоосвіти.

В організації самоосвітньої діяльності учителя важливе місце відводиться методичному кабінету, ресурс якого сприяє ознайомленню педагогів з досягненнями педагогічної науки і передового педагогічного досвіду. У методичному кабінеті школи розміщені кращі зразки тематичних та поурочних планів, методичні розробки класних годин, розробки складних тем навчальних програм, зразки художньої й технічної творчості учнів, саморобні прилади, матеріали з узагальнення досвіду навчально-виховної роботи кращих педагогів та ін.

Одним із продуктивних форм самоосвітньої діяльності є семінари-практикуми, цінність яких розглядається в тому, що вчителі самостійно опрацьовують педагогічну літературу з обговорюваної проблеми, аналізують власний досвід. Опрацьовані матеріали учасники семінару-практикуму оформляють у вигляді рефератів або доповідей [13].

Педагогічні читання, як ще одна з форм колективної роботи педагогів,

сприяють підвищенню педагогічної майстерності вчителів та мають на меті узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду і проводяться з актуальної педагогічної тематики.

У системі самоосвіти широко використовують практичні й теоретичні форми роботи з учителями. На теоретичних заняттях спільно вивчаються програми, підручники, методичні посібники, психолого-педагогічні вимоги до уроків, дидактичні принципи і шляхи їх реалізації.

У рамках практичної роботи перед атестацією педагогічних працівників проходять творчі звіти вчителів. Звітуючи на педагогічній раді, вчитель ділиться своїми знахідками, методичними доробками, знайомить інших учителів з технологією власного досвіду. Ефективно використовуються і такі масові форми методичної роботи як: тижні педагогічної майстерності, Дні відкритих дверей педагогів-майстрів, методичні тижні, конкурс «Учитель року» [32].

Отже, для того, щоб навчати, вчителю самому необхідно постійно навчатись. Прагнення до знань, психологічна готовність педагога до об'єктивної потреби навчатись протягом своєї педагогічної кар'єри є безперечним гарантом його професійного становлення. Самоосвіта визнається одним із найефективніших шляхів розвитку професійної компетентності, який зумовлює наступність, послідовність післядипломної освіти педагога.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Основа підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої роботи під час навчально-виховного процесу

Педагогічна енциклопедія дає змогу встановити сутнісний зміст поняття «професійна підготовка» як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії». Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість розкрити поняття «професійна підготовка вчителя початкової школи» як процес формування знань, умінь та навичок, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності.

Процес формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи передбачає використання різноманітних дидактичних засобів. У нашому дослідженні засобами формування здатності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя ми вважаємо такі матеріали та інструменти професійно зорієнтованого навчання, завдяки яким успішно досягається поставлена мета. За сукупністю об'єктів засоби навчання поділяються на матеріальні та ідеальні. До матеріальних належать: підручники й навчальні посібники; таблиці, моделі, макети та інші засоби наочності; навчально-технічні засоби; навчально-лабораторне обладнання; приміщення, меблі, мікроклімат, розклад занять, режим харчування, інші матеріально-технічні умови навчання

Дослідниця К. Джеджера серед проблем професійної підготовки майбутніх учителів розглядає духовний розвиток особистості. Дослідниця О. Савченко при професійній підготовці наголошує на тому, що необхідно враховувати зміни в

освіті, що пов'язані з науково-технічним прогресом, інформатизацією і комп'ютеризацією. У свою чергу Н. Олефіренко справедливо зазначає, що навчальний процес з підготовки майбутніх учителів повинен бути спрямованим на створення умов для професійного зростання й самовдосконалення [37].

Підручники та навчальні посібники є головними з простих дидактичних засобів формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи.

Підручник – це навчальна книга, яка детально відображає зміст освіти, навчальну інформацію, що підлягає засвоєнню. Ще однією не менш важливою функцією підручника є функція управління пізнавальною діяльністю студентів. Учені трактують підручник як інформаційну модель навчання, як своєрідний сценарій навчального процесу, який відображає теорію і методику процесу навчання.

Прості візуальні засоби (наочні засоби) допомагають повноцінному розкриттю і засвоєнню змісту навчального матеріалу. До основних функцій наочності, як засобу формування здатності до саморозвитку вчителя початкової школи дослідники відносять:

1) ілюстрацію інформації, як допомогу у найбільш повному, глибокому розумінні і сприйнятті того чи іншого предмета або явища;

2) є джерелом інформації;

3) опора для усвідомлення зв'язків між явищами, предметами та поняттями;

4) активізує пізнавальну діяльність студента, є основою абстрактного мислення.

5) створення уявлень, які стають основою понять. Наочність розглядається як перехід від конкретного до абстрактного, від ознак і уявлень до понять і визначень [12].

Головною задачею наочності в навчанні є забезпечення зв'язку між ознаками, що спостерігаються і уявленнями, що створюються з свідомим і

глибоким розумінням сутності предмета, який вивчається студентом. Наочність у навчанні забезпечує початкове розкриття зовнішніх ознак і властивостей об'єкту, що вивчається. Наочність розглядається як засіб формування проблемних ситуацій, що в свою чергу стимулює розвиток творчих навиків.

Наочні засоби, що використовуються у процесі формування здатності до саморозвитку вчителя початкової школи, поділяються на три групи:

- об'ємні посібники (моделі, колекції, прилади, апарати тощо);
- друковані посібники (картини, плакати, портрети, графіки, таблиці);
- проєкційний матеріал (кінофільми, відеофільми, слайди).

Значну роль у навчанні відіграють колекції і моделі [51].

Колекції – це набори предметів, що підібрані за певними ознаками або характеристиками і призначені як для вивчення нового матеріалу, так і для повторення та самостійної роботи.

Моделі, як і використовуються з метою професійного саморозвитку студентів бувають трьох типів: на яких можна показати принцип дії об'єкта, на яких зображено будову або схему, які відтворюють зовнішній вигляд виробу або предмету.

Виокремивши чотири важливі елементи у складі готовності особистості до самоосвіти, В. Буряк визначив і охарактеризував три рівні готовності до самоосвіти: початковий, середній, високий.

Педагог вважає, що кожен викладач повинен мати певні здібності та знання для реалізації педагогічного управління, поміж яких важливими є ініціатива, творчість, переконання в необхідності розвитку самоосвіти. Що стосується знань, то акцент уваги робиться на психолого-педагогічних основах керівництва навчальною та самоосвітньою діяльністю вихованців. Поміж умінь – уміти грамотно спроектувати цілісний педагогічний процес, що максимально сприятиме навчальній й самоосвітній діяльності студентів. Поміж навичок – навички керування реалізацією у педагогічній практиці цілісної системи засобів, що

забезпечують перехід від навчання до самоосвіти та зростання у вихованців рівня готовності до самоосвіти.

Головною умовою, що спонукає студентів до самоосвіти, є, на думку В. Буряка, характер взаємодії викладача та вихованців у педагогічній практиці (ураховуючи особливості системних взаємовідносин викладача та студентів у педагогічній практиці як головну умову самоосвіти вихованців), науковець висунув принцип поступового розширення суб'єктних функцій студентів у цілеспрямованому педагогічному процесі [7, 20].

Важливе значення, стверджує В. Буряк, мають форми міжпредметного обговорення загальних завдань управління самоосвітою студентів, а також шляхи здійснення цілісного педагогічного керування самоосвітою студента (педагогічні ради, наради та конференції з міжпредметних зв'язків, педагогічні консилиуми тощо) [7, 21].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що першочерговим завданням сучасного навчально-виховного процесу вищої школи має стати підготовка вчителів з високими духовними ціннісними орієнтаціями, заснованими на нових життєвих установах, на духовних пріоритетах.

Вчителі повинні володіти не лише високим морально-етичним рівнем, мати потенціал для духовного зростання, а також володіти відповідними знаннями та вміннями, що забезпечать у майбутній професійній діяльності основу для формування у школярів таких моральних критеріїв, як здатність особистості співпереживати, співчувати, як здатності певного очікування і терпіння, і разом з тим, активної життєвої позиції, творення і творчості. З позицій нової соціокультурної парадигми особистість педагога в інформаційному суспільстві розглядається як активний суб'єкт, здатний створювати новий простір життя, духовний світ науки, релігії, культури, задавати нові напрямки в ціннісних орієнтаціях [47].

Слід зазначити, що сучасний педагог навіть в розвиненому інформаційному суспільстві залишається живим співрозмовником, наставником, з яким здійснюється взаємодія, який «формує» людину на основі прикладу і зразка. Безсумнівно, інформаційне суспільство розширило сферу впливу на людину, включивши сюди вплив засобів масової інформації в цілому, але живе особистісне спілкування зберігає за собою перевагу теплоти, схильності, відчуття турботи і відповідальності.

Педагогічна діяльність вимагає постійної творчої готовності, пошуку нетривіальних і в той же час оптимальних рішень в нестандартних професійних ситуаціях, стійкого самовизначення в духовних цінностях. Тому найважливішою запорукою успішної професійної діяльності майбутніх учителів є постійний розвиток особистісного потенціалу у тісному взаємозв'язку з духовними цінностями. Кожного року збільшується вплив новітніх інформаційних технологій, і, як наслідок, модифікуються компоненти навчального процесу у закладах освіти. Все це істотно впливає на підготовку майбутнього вчителя початкової школи, оскільки виникає необхідність змінення підходів до навчання.

Слід зазначити, що для успішної підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності в умовах навчально-виховного процесу необхідні такі умови:

– організаційні умови (безперервний моніторинг змін, що відбуваються в освітньому процесі початкової школи, і гнучке реагування на динаміку інформаційного освітнього середовища освітньої організації; забезпечення оновлення варіативної частини основної професійної освітньої програми та коригування робочих програм навчальних дисциплін і професійних модулів з урахуванням розвитку інформаційного освітнього середовища закладу вищої освіти; реалізація програм навчальної та виробничої практики при умові активного впровадження ІКТ; організація підвищення кваліфікації викладачів ЗВО

в області застосування інноваційних педагогічних технологій, заснованих на використанні засобів ІКТ тощо);

– методичні умови (забезпечення реалізації системно-діяльнісного підходу в навчанні студентів; оптимальне використання інноваційних педагогічних технологій, сучасних методів і засобів навчання; раціональне поєднання різних видів і форм занять у закладі вищої освіти, що забезпечують якісну загальну і методичну підготовку майбутнього вчителя початкових класів тощо);

– психолого-педагогічні умови (психологічна готовність, як викладачів, так і студентів до використання ІКТ в освітній діяльності; наявність у студентів вираженої мотивації до майбутньої професійної діяльності; наявність у студентів професійно необхідних особистісних якостей (організаторські, комунікативні, творчі, дослідницькі та ін.); орієнтація навчально-виховного процесу на виявлення, підтримку і подальший розвиток особистісних і професійних якостей студентів тощо);

– матеріально-технічні умови, що передбачають забезпечення освітнього процесу у закладі вищої освіти сучасною комп'ютерною технікою, мультимедійним та навчальним обладнанням.

Н. Бухлова [9] виокремлює дві умови, завдяки яким у системі навчально-виховної роботи зі студентами успішно здійснюється процес їх підготовки до самоосвітньої діяльності.

Перша – це постійне вдосконалення змісту навчального процесу і самостійної роботи студентів. Їхня пізнавальна діяльність забезпечує засвоєння системи наук, породжує нові потреби, зокрема до самоосвіти. Розвиток цих потреб у багатьох випадках зумовлюється професійною спрямованістю навчальної роботи у педагогічному закладі вищої освіти. Вона передбачає, що вся система навчання і виховання студентів формується відповідно до вимог, що ставляться цією професією до особистості. Використання потенціальних можливостей, що закладені у навчальному процесі педагогічного закладу вищої освіти у багатьох

випадках залежить від підготовленості професорсько-викладацького складу. Також важливо чітко уявляти усі завдання, які будуть вирішувати студенти у майбутній професійній діяльності, і, відповідно, наповнювати зміст самоосвіти важливими педагогічними якостями. Крім того, відбір і побудова навчального матеріалу повинні відповідати професійній діяльності студентів; виклад системи наукових знань має допомагати формуванню якостей, необхідних майбутньому вчителю, розвитку його інтересу до своєї справи, виробленню професійних умінь і навичок [9, 78].

Значні можливості для формування готовності і потреби до самоосвіти має викладання психолого-педагогічних, соціальних дисциплін та педагогічна практика – головна ланка, яка поєднує теоретичні знання з практичною діяльністю. При її організації необхідно орієнтувати студентів на досягнення певних рівнів розвитку педагогічних умінь як одну з найбільш значущих цілей, а також на саморозвиток професійно значущих властивостей, якостей психіки й особистості.

Необхідно показати майбутнім фахівцям, що лабораторні й інші форми навчально-виховної роботи, як компоненти педагогічної практики, повинні виступати не як цілі, а як педагогічні засоби розвитку професійних умінь, що студент повинен проявляти самостійність не тільки у виконанні навчальної діяльності, але й у визначенні її цілей, змісту, виборі видів і форм діяльності, в створенні середовища рефлексії, яке сприяє розвитку відносин, що являють собою доступність власного досвіду студента для інших (студентів, викладачів тощо) і відкритість досвіду для себе.

Друга умова формування готовності до самоосвіти – це систематичне залучення всіх студентів до різноманітної позанавчальної діяльності. Певні види позанавчальної роботи мають особливе значення для самоосвіти. Значні можливості, скажімо, має дослідницька робота студентів. Керівники курсових, дипломних робіт підбирають тематику так, щоб, працюючи над темою, студент вдосконалював свої знання зі спеціальності, глибше освоював її, а це, в свою

чергу, стимулює студента до творчого пошуку, самоосвіти. Студенти повинні брати активну участь в організації зустрічей з відомими педагогами міста, області, провідними науковцями; допомагати викладачам, учителям шкіл у проведенні олімпіад, тематичних вечорів, свят тощо. Організація різноманітної діяльності, її постійна спрямованість на вирішення найактуальніших завдань, постійне вдосконалення активізують зусилля студентів у напрямі покращення власної діяльності і своєї самоосвіти [9, 79].

Н. Безлюдна та Н. Дудник стверджують, що у процесі роботи викладача з колективом студентів з організації процесу їх самоосвіти необхідно виокремити такі етапи:

1. Надання студентам допомоги у виборі завдань під час роботи над собою.
2. Цілеспрямоване застосування переконань і прагнення студентів до самовдосконалення.
3. Допомога студентам у процесі планування і організації роботи над собою.
4. Спонування студентів до самоконтролю [6, 123].

З метою забезпечення найкращих умов формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи, системи засобів навчання повинні підбиратися у відповідності з наступними принципами:

1. Обладнання повинно повністю задовольняти педагогічні вимоги, які пред'являються до інших елементів навчального процесу: наочно відтворювати істотне в явищі, бути легким для сприймання і огляду, мати естетичний вигляд.

2. Всі прилади, що мають спільне призначення повинні відповідати один одному і демонстраційним установам.

3. Кількість і типи засобів навчання повинні повністю забезпечувати матеріальні потреби навчальної програми в системі, але без надлишку.

4. Засоби навчання мають відповідати реальним умовам роботи і потребам навчального процесу.

Таким чином, єдність вищезазначених умов та принципів дозволить забезпечити максимально якісну підготовку майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності в умовах інформатизації освіти.

Для реалізації світових і державних стратегій з розвитку сучасної підготовки вчителів в умовах інформатизації освіти на сьогодні розроблені основні проекти, які активно використовуються в Україні.

Так, Європейською комісією була започаткована Програма навчання протягом життя (Lifelong Learning Programme).

Серед проектів в рамках цієї Програми слід виділити такі: «Сократ» та підкатегорії «Коменіус», «Грундвіг», «Мінерва», «Леонардо да Вінчі».

Не меншої уваги заслуговують Проект Інституту інформаційних технологій в освіті ЮНЕСКО (UNESCO Institute for Information Technologies in Education) «ІКТ у професійній діяльності вчителів», проект «Teach-IT.net», що пропонують майбутнім учителям взяти участь як в навчальних проектах України, так і міжнародних проектах.

Все більшої популярності набуває програма Intel «Навчання для майбутнього» («Teach to the Future»). Курси, пропоновані в рамках програми Intel «Навчання для майбутнього» та «Шлях до успіху», побудовані на модульній основі і проводяться в тренінговій формі.

Цікавою тенденцією, що набуває популярності з кожним роком, на сьогодні є можливість студентів брати участь у міжнародних освітніх програмах, а також отримувати гранти розвитку, що надаються на навчання, дослідження, участь у заходах тощо. Навчальні програми для студентів (Undergraduate Level) зазвичай не мають вузької спеціалізації і не включають дослідження. Незважаючи на це, можливості отримати фінансову допомогу від коледжу або університету, від громадської організації чи від приватного фонду досить високі. У бажаючих продовжити свою освіту як transfer student є більше шансів отримати фінансову допомогу, ніж у студентів, що вступають на перший курс.

Слід зазначити, що отримати гранти можуть тільки ті студенти, які добре володіють іноземною мовою і мають глибокі знання. Міжнародні проекти для майбутніх учителів у більшій мірі спрямовані на: модернізацію навчально-виховного процесу; розвиток і розповсюдження нових навчальних програм, навчальних матеріалів; зміцнення ролі вчителів у суспільстві та їх внеску в розвиток навчання тощо [2].

Таким чином, одним із головних завдань сучасної вищої школи педагогічної освіти України є підготовка майбутніх учителів початкової школи до безперервного професійного удосконалення, постійного розвитку особистісного потенціалу у тісному взаємозв'язку з духовними цінностями, розвитку здібностей до незалежного мислення, формування у них інтересу, потреби в самоосвіті засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Також запорукою успішної професійної діяльності майбутніх учителів є постійний розвиток особистісного потенціалу у тісному взаємозв'язку з духовними цінностями. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав можливість виокремити комплекс організаційних, матеріально-технічних, методичних та психолого-педагогічних умов для успішної підготовки майбутніх учителів початкових класів у закладі вищої освіти до професійної діяльності.

Таким чином, основними сучасними засобами формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи є: мультимедійний проектор, інтерактивна дошка, ресурси мережі Інтернет, електронний підручник, педагогічні програмні засоби, професійне мовлення, навчальна ситуація та моделювання. Важливе значення має доцільне та методично виважене використання викладачем кожного з перерахованих дидактичних засобів, оскільки лише за цих умов відбуватиметься процес формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів [11].

Самоосвіта при підготовці майбутніх учителів опосередковано корегується викладачем під час консультацій, спостережень. Залежно від мети, завдання

викладач проводить різного роду інструктажі щодо шляхів реалізації обраного напрямку самоосвіти, рівнів виконання, визначає глибину та обсяг обов'язкової частини виконання завдань, реалізує допоміжні заходи (консультації, спостереження, співбесіди), тобто визначає засоби діяльності особистості у процесі самостійного досягнення цілей. Самоосвіта може здійснюватися за участю керівника або без неї, наприклад, під час позааудиторної самостійної роботи.

Недооцінка педагогами необхідності забезпечення опанування майбутніми фахівцями знаннями та вміннями, необхідними для здійснення ефективної самоосвіти, призводить до зниження не тільки якості виконаних ними курсових, дипломних робіт, але й провокує гальмування їх професійного становлення. Узагальнюючи різні наукові погляди щодо цієї проблеми, можемо дійти висновку, що самоосвіта – це цілеспрямований і систематично організований процес отримання людиною знань, набуття вмінь і навичок за допомогою самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Основними характерними ознаками процесу самоосвіти є: вільний вибір сфери проблем; самостійний пошук проблем; індивідуальний режим організації процесу самоосвіти тощо [6, 124].

Важлива педагогічна вимога до сучасного освітнього процесу – залучення студента до активного освітнього середовища, формування потреби подальшого самопізнання, творчого саморозвитку, формування у людини об'єктивної самооцінки.

Сучасний учитель без високого рівня психолого-педагогічної грамотності, інтелектуальної й емоційної культури не може розраховувати на успіх у власній професійній діяльності. Самоосвіта є одним із найважливіших способів підготовки педагога до професійної діяльності. Стимулювання потреби майбутніх учителів до професійної самоосвіти – важливе завдання вищих педагогічних навчальних закладів

2.2. Модель підготовки майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності

Самоосвітня діяльність як цілеспрямована, систематична пізнавальна діяльність, яка управляється самим майбутнім фахівцем (а із завершенням закладу вищої освіти – вчителем) необхідна для компетентнісного становлення та розвитку майбутнього вчителя початкових класів. Тому саме у процесі навчання має сформуватися й усвідомитися майбутнім фахівцем важливість і потреба у самоосвіті.

Навчально-виховний процес у закладі вищої освіти також має забезпечувати підготовку майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності. Тобто у процесі навчання студенти мають оволодівати необхідними знаннями, вміннями, навичками й здатностями для плідної самоосвітньої діяльності.

Термін «підготовка» пояснюється як забезпечення можливостей для якоїсь діяльності, приведення до стану, що придатний до якоїсь діяльності. Відповідно, у нашому випадку – це самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкових класів [37].

Отже, під моделлю до самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкових класів ми розуміємо забезпечення можливостей у процесі навчальної, виховної, наукової та суспільно-корисної діяльності закладу вищої освіти для активізації дії психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкових класів, що спрямований на професійну, загальнокультурну, особистісну й соціально-практичну сфери функціонування особистості та сприяє компетентнісному становленню і розвитку майбутнього фахівця, його підготовленості для свідомої самоосвіти, як у період навчання, так і у подальшій професійній діяльності.

Модель від латинської – *modulus* – міра, аналог, зразок – спрощене

представлення реального об'єкта, системи та процесів, що в ній відбуваються. Побудова такої моделі та дослідження цих процесів у даному дослідженні надає можливість визначити організаційно-педагогічні умови реалізації означеної моделі та сформулювати практичні рекомендації щодо удосконалення роботи педагогічного закладу вищої освіти з підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

Модель підготовки майбутніх учителів початкових класів по суті відображує процес забезпечення можливостей у процесі навчальної, виховної, наукової та суспільно-корисної роботи у закладі вищої освіти для активізації дії психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкових класів. Це можна назвати організаційно-забезпечувальним планом моделі, який розкриває саме забезпечення, створення умов для активізації психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкових класів [8].

Мета реалізації моделі формування здатності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи впливає з актуальності нашого дослідження і спрямована на виконання одного із стратегічних завдань сучасної системи освіти з фахової підготовки висококваліфікованих вчителів.

Окрім того, враховуючи специфіку навчального закладу і поліпредметну фахову підготовку вчителя початкових класів, у даній моделі має бути відображений й змістово-методичний план, який має розкривати як зміст і методику самої підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності (результатом якої стане певний запас знань, умінь, навичок і рівень розвитку компетентностей, що отримані майбутнім фахівцем у процесі навчання), так і технологію реалізації означеної моделі.

Означені два плани моделі підготовки майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності сприяють прогресивному поступу даної

системи до встановленої мети – формування компетентного вчителя початкової школи, здатного до продуктивної творчої діяльності упродовж своєї професійної кар'єри та свідомої самоосвіти у її процесі [10].

Таким чином, результатом даної моделі є підготовленість (рівень підготовленості майбутнього вчителя початкових класів) до самоосвітньої діяльності, у якій й відбуватиметься самоосвіта учителя впродовж його професійної діяльності й засобами якої вчитель забезпечуватиме свій неперервний професійний розвиток і вдосконалення.

Отже, модель підготовки майбутнього вчителя початкових класів спрямована у майбутнє, її результат компетентний фахівець – учитель початкових класів, який надалі свідомо займатиметься самоосвітньою діяльністю, що допоможе йому підтримувати необхідний рівень компетентності упродовж життя і кар'єри. Тому модель не може бути статичною, вона динамічна, вона не є простою сумою організаційно-забезпечувальної та змістовно-методичної частин, а, як системне утворення, у поєднанні утворює нову системну якість. Саме тому окремі компоненти, що входять до складу динамічної моделі тісно взаємопов'язані та мають характеристики обох аспектів.

Модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності представлена, як динамічна і відкрита система, оскільки мета її – це компетентний вчитель. Але досягнення майбутнім учителем початкових класів певного рівня підготовленості до самоосвітньої діяльності передбачає подальший її розвиток, що спрямований на підтримання цього рівня або досягнення наступного рівня підготовленості.

Найвищий рівень підготовленості також вимагає постійного піклування для його підтримки і розвитку відповідно до потреб практики вже професійної діяльності, а отже підготовка до самоосвітньої діяльності вчителя початкових класів має продовжуватися вже в системі післядипломної педагогічної освіти.

Саме тому ми наголошуємо на активній ролі самого майбутнього учителя початкових класів і надалі – вчителя початкової школи, у процесі свого неперервного професійного розвитку та управлінні цим процесом і значенні самоосвіти і самоуправління у набутті відповідного рівня компетентності.

Модель підготовки майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності є складним системним утворенням.

Одним із етапів моделювання освітніх процесів є виділення методологічних принципів, у нашому випадку – принципів формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи.

В нашій моделі це принципи: активності, самостійності, послідовності та добровільності [21].

1. Принцип активності передбачає, що формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи відбувається за 103 умов активності усіх суб'єктів навчального процесу.

2. Принцип самостійності полягає у створенні найсприятливіших умов для удосконалення і розвитку самостійної пізнавальної діяльності студентів у процесі їх фахової підготовки в педагогічному навчальному закладі.

3. Принцип послідовності базується на поетапному формуванні здатності майбутніх учителів до професійного саморозвитку.

4. Принцип добровільності передбачає організацію навчального процесу в умовах альтернативи та забезпечення невимушеної й доброзичливої атмосфери формування здатності студентів до професійного саморозвитку. Ефективність процесу формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи в педагогічних навчальних закладах значною мірою залежить від дотримання певних організаційно-педагогічних умов. Поняття «умова» розуміється як необхідна обставина, що уможлиблює здійснення, утворення чогось або сприяє чомусь

Педагогічні умови – це обставини, від яких залежить та завдяки яким

відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що сприяють прояву педагогічних закономірностей.

На думку О. Рудницької, управління процесом навчання відбувається через організацію позитивних та нейтралізацію негативних педагогічних умов [45].

Організаційно-педагогічні умови – взаємопов’язані обставини і способи організації педагогічного процесу, які утворюють певну систему та визначають ефективність функціонування цього процесу .

Пропонуємо наступну сукупність основних чинників формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи:

- 1) формування мотивації та потреби у професійному саморозвитку;
- 2) розвиток самостійності студентів через організацію їх самоосвіти та самовиховання;
- 3) педагогічне керівництво процесом формування основ професійного саморозвитку на основі індивідуального підходу до студента;
- 4) комплексний підхід до організації навчальної діяльності студентів;
- 5) створення сприятливої творчої атмосфери;
- 6) матеріальне і методичне забезпечення процесу формування основ професійного саморозвитку;
- 7) розробку і реалізацію проектів, що забезпечують оновлення освітньої діяльності педагогічного навчального закладу;
- 8) створення рефлексивного середовища;
- 9) набуття досвіду інноваційної педагогічної діяльності;
- 10) оволодіння майбутніми вчителями знаннями та навичками професійного саморозвитку;
- 11) систематичне моделювання, проектування і розв’язання проблемних ситуацій, що стимулюють професійний саморозвиток майбутніх фахівців;
- 12) встановлення відповідності змісту навчання актуальним професійним інтересам студентів;

- 13) використання різноманітних шляхів, форм, методів взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності;
- 14) внесення необхідних коректив у навчальні плани;
- 15) ініціацію і підтримку спільної проектно-дослідницької та освітньої діяльності студентів;
- 16) систематичне та оптимальне педагогічне керівництво професійним саморозвитком;
- 17) своєчасне коригування процесу самовдосконалення;
- 18) зростання психолого-педагогічної майстерності викладацького складу;
- 19) визначення оптимального рівня змісту навчального процесу;
- 20) врахування професійно-орієнтованого характеру процесу навчання.

Модель включає чотири блока: цільовий, змістовий, операційно-забезпечувальний та контрольно-оцінювальний, які у свою чергу також є складними системними утвореннями, або підсистемами даної системи. Взаємозв'язки означених підсистем підсилюють дію один одного і тісно взаємопов'язані із зовнішнім середовищем, що свідчить про відкритість системи, а отже й про актуальність її цілей потребам суспільства, педагогічної практики та конкретної особистості [49].

Запропонована модель є відкритою і динамічною, оскільки тісно взаємопов'язана із зовнішнім середовищем (суспільство постійно підвищує вимоги до компетентності вчителя, швидко оновлюється і розширюється інформація, удосконалюються методи і технології навчання і виховання тощо).

Окрім того, особистість майбутнього фахівця знаходиться у постійному русі, розвитку, а це позначається на потребах і мотивах самоосвіти й передбачає новий рівень активізації психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкових класів.

2.3. Практичні рекомендації, щодо відтворення моделі підготовки майбутнього учителя початкових класів в організаційно-педагогічних умовах

У сучасному суспільстві постійна самоосвіта стає умовою успіху в професійній діяльності, крім того, і це особливо важливо – вона захищає педагога від інтелектуального зубожіння.

Специфіка педагогічної діяльності така, що для ефективної її організації, кожен вчитель чи майстер виробничого навчання повинен володіти ґрунтовними знаннями з предмета чи професії, педагогіки та психології, методикою викладання, мати загальний високий рівень культури, ерудиції. Цей перелік далеко не повний, але без цих знань та навичок педагог не зможе ефективно навчати та виховувати [36].

Варто звернути увагу на основні напрямки самоосвіти педагогічних працівників:

- професійний (предмет викладання або професія)
- психолого-педагогічний
- методичний
- правовий
- етичний, естетичний
- інформаційно-комп'ютерні технології
- охорона здоров'я
- інтереси та хобі.

Ці напрямки є обов'язковим переліком, складеним на основі посадових обов'язків педагогічних працівників. Кожен креативний вчитель здатний доповнити його власними напрямками.

З позиції креативного підходу до самоосвітнього процесу, його можна розглядати таким чином:

- С – самовдосконалення

- А – аналіз
- М – можливості
- О – організованість
- О – оптимізм
- С – самореалізація
- В – впевненість
- І – інтерес
- Т – творчість
- А – активність

Якщо уявити діяльність вчителя в галузі самоосвіти списком дієслів, то вийде: читати, вивчати, спостерігати, апробувати, аналізувати, узагальнювати, писати, тощо. Одним словом – діяти.

Види діяльності, що сприяють самоосвіті вчителя:

- читання художньої, методичної, педагогічної літератури; фахових періодичних видань;
- перегляд пізнавальних телепередач, документальних та наукових фільмів;
- спілкування з колегами;
- відвідування уроків (занять) у колег і участь в їх обговоренні;
- проведення відкритих уроків та позаурочних заходів;
- участь у методичних заходах ПТНЗ та області (вебінарах, семінарах, круглих столах, нарадах, тренінгах, конференціях, тощо)
- робота з Інтернет-ресурсами (освітні сайти, портали, блоги, соціальні мережі), спілкування з колегами в он-лайн режимі ;
- організація гурткової та позаурочної роботи;
- участь у фахових конкурсах, фестивалях, виставках тощо;
- презентація власних методичних напрацювань (друк у періодичних виданнях, публічні виступи, висвітлення на освітніх сайтах та порталах)

- проходження курсів підвищення кваліфікації, стажування;
- відвідування музеїв, театрів, виставок; подорожі.

Кожна діяльність безглузда, якщо в її результаті не створюється певний продукт, чи немає яких-небудь досягнень. І в особистому плані самоосвіти вчителя обов'язково має бути список результатів, які повинні бути досягнуті за певний термін [58].

Важливе значення для професійного зростання майбутнього вчителя початкових класів мають:

1. Оволодіння передовим педагогічним досвідом, пошуковою дослідною роботою. Унаслідок ознайомлення з діяльністю кращих педагогів та її аналізу майбутній вчитель глибше осмислює закономірності навчально-виховного процесу, вчиться педагогічно правильно сприймати кожен учинок дитини, знаходити причини конфліктів і способи їх розв'язання.

2. Систематичне вивчення філософської та психолого-педагогічної літератури, законодавчих актів держави про освіту, виховання та навчання; зустрічі з новаторами; участь у роботі методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань тощо.

3. Ознайомлення з педагогічною пресою, радіо, телебаченням, Інтернетом. Вони швидко реагують на всі зміни, що відбуваються у системі педагогічної освіти та навчально-виховному процесі, ознайомлюють із досвідом педагогів-новаторів, науково-педагогічними новинками, матеріалами різноманітних зустрічей, конференцій тощо.

4. Ознайомлення із національною системою виховання, що втілює виховну мудрість українського народу, його кращих учених, прогресивні традиції українців у родинному вихованні, виховне значення українських народних звичаїв, традицій, свят, обрядів [33].

Які можуть бути результати самоосвіти вчителя на певному етапі? (самоосвіта безперервно, але планувати його потрібно поетапно, найкраще - на

навчальний рік).

Результатами самоосвітньої діяльності можуть бути:

- підвищення якості викладання предмета,
- розроблені або видані методичні посібники, статті, підручники, програми, сценарії, дослідження;
- розробка нових форм, методів і прийомів навчання;
- оформлення дидактичних матеріалів, тестів, наглядностей;
- вироблення методичних рекомендацій по застосуванню нової технології;
- розробка та проведення відкритих уроків з власним, новаторським технологіям;
- проведення тренінгів, семінарів, конференцій, майстер-класів, узагальнення досвіду з досліджуваної проблеми (теми) тощо.

Лише за умови наявності результатів роботи, ми можемо говорити про її ефективність. Найбільш ефективною формою зарекомендувала себе система самоосвіти, яка дозволяє педагогу проявити творчість, креативність, майстерність. Варто зауважити також, що самоосвіта сприяє підтримці та розвитку найважливіших психічних процесів: уваги, пам'яті, розвиває критичне та аналітичне мислення.

Однак, якою б високою не була здатність вчителя до самоосвіти, не завжди цей процес реалізується на практиці. Причини, які найчастіше називають вчителі, це відсутність часу, брак джерел інформації, відсутність стимулів та інші. Насправді ж, це лише прояв інертності мислення та лінощів розуму, оскільки самовдосконалення має бути потребою кожного педагога.

Не бійтесь експериментувати, будьте активними, старанно працюйте над собою, проявіть творчість та креативність – і ви досягнете вершин педагогічної майстерності.

Рекомендації для майбутнього вчителя початкових класів, щодо самоосвіти.

1. Знайомтеся і спілкуйтеся з авторитетними, відомими, досвідченими

фахівцями у вашій справі.

2. Регулярно читайте нову фахову літературу.
3. Зробіть підписку на періодичні фахові видання.
4. Створіть власну бібліотечку, в якій були б зібрані найнеобхідніші та цікаві матеріали, що стосуються вашої професії.
5. Спілкуйтеся з колегами на професійних Інтернет-ресурсах - форумах, блогах, соціальних мережах.
6. Приймайте активну участь у всіх методичних заходах, практикуйте публічні виступи.
7. Беріть участь у фахових конкурсах. Навіть якщо ви не переможете, то все одно здобудете певний досвід.
8. Не втрачайте можливості презентувати свої власні напрацювання (проводьте відкриті заняття, виставки розробок, висвітлюйте матеріали в періодиці та освітніх Інтернет-ресурсах)
9. Розширте коло особистих інтересів; знаходьте час для подорожей, екскурсій, відвідайте виставки, музеї, театри
10. Не лінуйтесь, працюйте, самовдосконалюйтесь щодня.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення та методологічне обґрунтування проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

З'ясовано, що одне із найважливіших завдань і проблем сучасного педагогічного закладу вищої освіти – це професійний розвиток вчителя початкових класів, самовиховання та самоосвіта майбутнього фахівця, його спроможність до самоосвітньої діяльності на високому методичному рівні, підготовка до життя в самому широкому сенсі.

Самоосвіта педагогів являє собою органічну складову безперервної педагогічної освіти, хоча і досить специфічну складову. Її специфіка полягає в тому, що в процесі самоосвіти суб'єкт і об'єкт освіти виступають в одній особі. Самоосвіта педагогів є безперервний, особливим чином організований процес розвитку та збагачення сукупної культури педагога на основі сформованих в нього освітніх потреб. Цей факт зумовлює особливе місце самоосвіти в системі післядипломної освіти педагогів.

У сучасному суспільстві постійна самоосвіта, з одного боку, все більше стає умовою успіху в професійній діяльності, а з іншої – і це особливо важливо – воно захищає від інтелектуального зубожіння особистості. Основним змістом самоосвіти є оновлення і вдосконалення знань, що є у спеціаліста, його умінь і навиків з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності.

Компетентний вчитель – це людина, здатна до успішної професійної діяльності, а успішна професійна педагогічна діяльність не можлива без самоосвіти вчителя. Одним з основних завдань системи вищої педагогічної освіти є формування у майбутніх учителів здатності й підготовленості до свідомої самоосвітньої діяльності.

Самоосвітня діяльність майбутніх учителів початкових класів – це складний процес, що передбачає засвоєння й застосування знань, умінь, навичок, особистісних здатностей – складових компетентностей та є результатом свідомої самостійної діяльності особистості та спеціальної підготовки у педагогічних закладах вищої освіти. Під поняттям «самоосвітня діяльність» майбутніх учителів початкових класів розуміється керована особистістю діяльність у закладі вищої освіти та за його межами, що передбачає суспільну та професійну самосвідомість, готовність і здатність самостійно й відповідально набувати знань, умінь, навичок та компетентностей у професійній галузі зокрема, й набуття досвіду побудови індивідуальної освітньої траєкторії для успішної соціальної і професійної адаптації та дії у контексті освіти впродовж життя.

Педагогічна самоосвіта здійснюється різними засобами: систематичне вивчення новинок художньої, спеціальної і педагогічної літератури, при цьому робляться нотатки, складаються конспекти або тези. Багато вчителів мають спеціальні картотеки, які допомагають використовувати необхідний матеріал. Самоосвіта дає ефективні результати у тому випадку, коли вона здійснюється цілеспрямовано, рівномірно й систематично.

Апробація нових форм методичної роботи на кафедрі, їх різноманітність допомагають підтримувати у вчителів інтерес до предмету, прагнення до вдосконалення та запобігають професійному вигоранню.

Реалізація творчого потенціалу вчителя, його самоосвітньої діяльності найбільш ефективно відбувається за таких умов, як: створення сприятливого психологічного клімату, атмосфери творчого пошуку новизни; регулярне і своєчасне фіксування досягнень кожного педагога; урахування при плануванні відповідності творчого потенціалу кафедри з реальними завданнями; стимулювання ініціативи; прояв довіри і поваги до індивідуального педагогічного доробку кожного педагога.

Педагогічна самоосвіта – цілеспрямована, наближена до дослідницької,

самостійна діяльність педагога з удосконалення педагогічних знань, вмінь з метою застосування у професійній діяльності. Для створення мотивації педагога до самоосвітньої діяльності використовуються різні засоби управлінського впливу, які складають систему чинників, завдяки яким особистість вчителя саморозвивається.

Результативність такого впливу залежить від структури процесу управління самоосвітньою діяльністю, який передбачає: під час підготовки – з'ясування мети діяльності і взаємин, що складаються між її учасниками; визначення завдань і планування роботи; під час здійснення – організацію діяльності, аналіз ходу процесу і його корекцію; під час підведення підсумків – аналіз ефективності зробленого, визначення нових завдань.

Встановлено, що ефективність процесу підготовки майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності залежить від сформованості розуміння ролі самоосвіти в сучасному соціальному середовищі й освітньому процесі; умінь обирати засоби формування самоосвітньої компетентності та відповідально ставитися до власної самоосвітньої діяльності, яка повинна перерости від вторинного процесу при навчанні у закладі вищої освіти до основного засобу професійного зростання впродовж життя.

Доведено, що підготовка майбутніх учителів початкових класів до самоосвітньої діяльності, є складним цілеспрямованим процесом та потребує володіння педагогом відповідною системою знань, вмінь та компетентностей, застосування яких вимагає врахування вимог системно-діяльнісного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова О. М. Педагогічні умови організації позааудиторної самостійної роботи майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Укр. інженер.-пед. акад. Харків, 2013. 20 с.
2. Активизация учебно-познавательной деятельности учащихся / под ред. Г. И. Щукиной. Ленинград : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1984. 144с.
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія. Теорія : підруч. для студентів. Київ : Либідь, 1998. 558 с.
4. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва : Педагогика, 1989. 480 с.
5. Барсуков И. Г. Пропедевтика самообразования в подготовке будущего учителя : учебн. пособие к спецкурсу. Челябинск : ЧГПИ, 1982. 260 с.
6. Безлюдна Н., Дудник Н. Самоосвіта в процесі професійної діяльності майбутнього педагога. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2015. № 12. С. 1129-124.
7. Буряк В. К. Умови та засоби самоосвіти студентів. *Вища школа*. 2002. № 6. С. 18–29
8. Бухлова Н. В. Навчаємо вчитися: діагностика і формування самоосвітньої компетентності учнів. Київ : Вид. дім «Шкіл. світ» : Вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.
9. Бухлова Н. В. Сутнісний зміст поняття «самоосвітня компетентність». *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2008. № 1. С. 4-7. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nsod/2008_1/zmist.htm.
10. Василюшина О. Управління самоосвітньою діяльністю педагога, або Чи можна й потрібно управляти самоосвітою вчителя? *Завуч. Шкільний світ*. 2013. № 8. С. 4–6.

11. Волкова В. Самоосвітня діяльність як складова професійної культури педагога. *Вісник львівського університету*. 2009. Вип. 25, ч. 1. С. 235-241. URL: http://prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/25_1/32_volkova.pdf.
12. Головатый М. Ф. Учись учиться : учебно-методическая разработка. Київ : МАУП, 2000. 76 с.
13. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
14. Громцева А. К. Формирование у школьников готовности к самообразованию. Москва : Педагогика, 1983. 144 с.
15. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
16. Жорова І. Я., Кузьмич Т. О., Назаренко Л. М. Самоосвіта педагога як умова підвищення його професійної компетентності : методичні рекомендації. Херсон : РПО, 2012. 48 с.
17. Зборовский Г., Шуклина Е. Самообразование – парадигма XXI века. *Высшее образование в России*. 2003. № 6. С. 25–32.
18. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века : учеб. пособ. / под общ. ред. акад. А. И. Пискунова. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Т.Ц. Сфера, 2007. 496 с.
19. Калугин Ю. Е. Самообразование, формирование готовности к профессиональному самообразованию : учеб. пособ. Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2000. 120 с.
20. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. Москва, 1987. 118 с.
21. Капран С. Категорійний аналіз поняття «самоосвітня діяльність». *Молодь і ринок*. 2013. № 7 (102). С. 40-44.
22. Карпюк В. А. Самоосвітня діяльність студентів як складова освітнього процесу. *Наукові праці. Педагогіка*. 2013. Вип. 203, т. 215. С. 39-42.
23. Касьяненко М. Д. Самостоятельная работа студента : учебное пособие для слушателей ФПК вузов. Киев : УМК ВО, 1988. 280 с.

24. Каушан Т. Н. Педагогічні умови формування готовності до самоосвіти у студентів ВНЗ. Збірник наукових праць Миколаївського державного університету. Педагогічні науки. 2006. Вип. 2, т. 1. С. 150-156.
25. Кобетяк А. І. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до самоосвітньої діяльності. URL: <http://dspace2.regi.rovno.ua:8088/jspui/bitstream/123456789/1791/1/Zbirnyk-12-2019-3-44-49.pdf>.
26. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. Москва : ИЦК «МарТ, 2005. 448 с.
27. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение : учеб. пособ. Киев : Вища шк., 1990. 248 с.
28. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высш. шк., 1990. 119 с
29. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. 3-є вид. перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
30. Лузан Л. Інноваційні підходи до розвитку професійної компетентності вчителів філологічних дисциплін у системі післядипломної педагогічної освіти. *Нова педагогічна думка*. 2012. № 2. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/2_2016/ЛУЗАН.pdf.
31. Малик Н. Самоосвіта педагогів як професійна компетентність. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2011. № 1. С. 66-67.
32. Малихін О. В. Формування потреби в самоосвіті як засобу розвитку творчої особистості вчителя. *Творча особистість учителя; проблеми теорії і практики*. Київ, 1999. Вип. 3. С. 48–55.
33. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2010. 200 с.
34. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Харків : Основа, 2009. 176 с. URL: <https://my.b-ok.as/book/3038607/cb946d>.

35. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
36. Небитова І. А. Проблема професійного зростання майбутніх вчителів початкових класів. *Педагогіка та психологія*. Харків, 2017. Вип. 56. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229046731.pdf>.
37. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва : «Русский язык», 1986. 798 с.
38. Паламарчук В., Барановська О. Педагогічні технології навчання в умовах Нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 60-66.
39. Петриченко Л. О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2007. 237 с.
40. Підготовка майбутніх вчителів до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / гол ред. О. М. Пехота. Київ : Вид-во А.С.К., 2003. 240 с.
41. Пікельна В. С. Управління школою. Харків : Основа, 2004. 220 с.
42. Потапова Н. В. Педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2013. 300 с.
43. Про вищу освіту : закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Редакція від 25.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
44. Про освіту : закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Редакція від 16.11.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
45. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / под ред. П. И. Подкасистого. Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. 544 с.
46. Радченко А. Є. Професійна компетентність учителя. Харків : Вид. група «Основа», 2006. 126 с.

47. Себало Л. І. Комплексний підхід до формування готовності студентів до самоосвітньої діяльності. *Науковий часопис. Теорія і практика навчання та виховання*. 2009. № 13. С. 153-157.
48. Себало Л. І. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до самоосвітньої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 265 с.
49. Сидоренко І. І. Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини ХІХ – початку ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 221 с.
50. Сидорчук Н. Г. Самоосвіта як форма організації навчання у системі освіти дорослих. *Андрогогічний вісник* : наук. електрон. періодичне видання. 2014. Вип. 5. С. 179-183. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/17000/1/сидорчук.pdf>.
51. Сисоєва Л. Є. Неперервна освіта в Україні: її складові і тенденції розвитку. *Післядипломна освіта в Україні*. 2011. № 1. С. 46.
52. Ситаров В. А. Дидактика : учеб. пособ. 2-е изд. Москва : Академия, 2004. 368 с
53. Сластенин В. А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва : Академия, 2002. 576 с.
54. Словарь-справочник по педагогике / авт.-сост. В. А. Межериков. Москва : ТЦ Сфера, 2004. 448 с.
55. Снігур О. М. Формування вмінь використовувати засоби інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2007. 335 с.
56. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 2. 754 с.
57. Терещенко Н. М. Формування у підлітків готовності до самоосвіти в умовах модульного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2000. 20 с
58. Тивонюк І. В. Професійна компетентність учителя – необхідна умова

- вдосконалення його педагогічної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2010. Вип. 1. С. 150-154.
59. Узнадзе Д. Н. Общая психология. Москва : Смысл; Санкт-петербург : Питер, 2004. 413 с.
60. Філь О. Аналіз проблеми професійної підготовки соціальних педагогів у вищій школі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Вип. 10. С. 303-307.
61. Харламов И. Ф. Педагогика : учеб. пособ. Москва : Гардарики, 1999. 520 с.
62. Шаров Ю. В. Формирование духовных потребностей школьников. Новосибирск : Зап.-Сиб. книжное изд-во, 1966. 484 с.
63. Шаронова В. Б. Основные компоненты факторно-многоуровневой системы подготовки будущего учителя к профессионально-педагогической самообразовательной деятельности. *Сборник научных работ аспирантов Челябинского государственного педагогического университета*. Челябинск, 2000. С. 20-22.
64. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике. Москва : Педагогика, 1971. 206 с.
65. Юзик М. А. Тенденції розвитку системи підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах реформування освіти. *Педагогічні науки. Молодий вчений*. 2017. № 8 (48). С. 314-318.